ئازاتلىق ئىنقىلابى

1940 - يىللىرىنىڭ باشلىرى، خوددى 1930 - يىللىرىدىكىگە ئوخشاش، خىتاي ئىشغالىيەتچىلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئۈستىدىكى زۇلۇمى چېكىدىن ئاشقان ئىدى. بۇ زۇلۇمغا چىدىمىغان خەلق چوڭ ئىنقىلابقا تەييارلاندى.

1944 - يىلى نويابىردا ئىلىقىنى قولغا ئالغان غېنى باتۇر باشچىلىقىدىكى قوزغىلاڭچىلار غۇلجا شەھىرىگە بېسىپ كىرىپ، گومىنداڭ ساقچى ئىدارىسىنىڭ تۈرمىسىنى پاچاقلاپ، سىياسىي مەھبۇسلارنى ئازات قىلدى. ئىلىدىكى باش ھەربىي شتاب - سېلىنگزىنى ئىگىلىدى. ئۈرۈمچىدىن ئۈستى - ئۈستىگە ئەۋەتىلگەن ئارمىيە ۋە ھەربىي ماتېرىياللارنىڭ ياردەملىرىگە قارىماي، گومىنداڭچىلارنىڭ پۈتۈن كۈچى يىغىلىپ تۇرغان ھەرەمباغ ئۈچۈن شىددەتلىك جەڭ بولدى ۋە غۇلجا شەھىرى گومىنداڭ مۇستەملىكىچىلىرىدىن ئازات قىلىندى.

1944 - يىلى 12 - نويابىردا شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى تەشكىل قىلىندى. كۆپ ئۆتمەي ئالتاي، تارباغاتاي ۋىلايەتلىرى ئازات قىلىندى. تىيانشاننىڭ جەنۇبىدىمۇ ئىنقىلاب ئۇچقۇنلىرى پەيدا بولدى. باي ناھىيەسى قوزغالدى. قوزغىلاڭچىلار ئاقسۇ شەھىرىگە ھۇجۇم قىلدى. ياركەنتنىڭ سۇ بېشىدا، قەشقەرلىك تاشقورغاندا، قارشەھەرنىڭ يۇلتۇزىدا، ئۈرۈمچى بوسۇغىسىدىكى تاغلاردا ئىنقىلابىي ھەرىكەتلەر پەيدا بولدى. گومىنداڭ ئارمىيەسىنىڭ خەلقنىڭ ئىنقىلابىي ھەرىكەتلىرىنى قان توكۇپ باستۇرۇشلىرىغا قارىماي، پۈتۈن شەرقىي تۈركىستان خەلقى قوزغىلىپ، خىتاي مۇستەملىكىچى ھاكىمىيىتى پۈتۈنلەي تار - مار بولۇش خەۋپى ئاستىدا قالدى. مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغان خىتاي مەركىزىي ھۆكۈمىتى مىللىي ئىنقىلابىي ھۆكۈمەت بىلەن شىنجاڭ خەلقىنىڭ مىللىي دېموكراتىك ھوقۇقلىرىنى ئېتىراپ قىلغان مەشھۇر 11 ماددىلىق بىتىمنى تۈزۈشكە مەجبۇر بولدى. شىنجاڭدا خىتايلار بىلەن يەرلىك خەلقنىڭ قوشما ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى. بىتىم بويىچە ئىلى، ئالتاي، تارباغاتاي ۋىلايەتلىرىدىكى ئىنقىلابىي ھاكىمىيەت ۋە مىللىي ئارمىيە ئۆز ھالىچە ساقلىنىپ قالدى. خەلق دېموكراتىك ھوقۇق، ئەركىنلىكلىرىدىن تولۇق پايدىلىنىدىغان بولدى. ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى غالىبىيەت قازىنىپ، ئۆزىنىڭ مىللىي ئىنقىلابىي ئارمىيەسىنى ۋە ئىنقىلابىي ھاكىمىيەتنى تولۇق ئىگىلىدى.

ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى قانداق قىلىپ قىسقا ۋاقىت ئىچىدە بۇ چوڭ غالىبىيەتنى قولغا كەلتۈرەلىدى!

1930 - يىللارغىچە ئۇ يەردە ھۆكۈمرانلىق قىلغان ياڭ زېڭشىنىڭ، جىن شۇرېن ھاكىمىيىتىنىڭ، زەبۇنكەش دۇبەنى، شەنگەنلەرنىڭ چەكسىز ئات قان زۇلۇمى خەلقنى ئېغىر كۈلپەتكە سالدى. چىرىك گومىنداڭ ھاكىمىيىتى خەلق تۇرمۇشىغا قىلچە ئېتىبار بەرمىدى. ئۇلارنىڭ مال - مۈلكىنى خالىغانچە بۇلاپ - تالاپ، مىللىي ئەنئەنىلەرنى ئاياق - ئاستى قىلدى. خەلق بۇ خورلاشلارغا چىداپ تۇرالماي، سەۋر - تاقىتى تۈگەپ، قوزغالدى.

دەسلەپ قۇمۇل كۆتۈرۈلدى. كېيىن تۇرپان، كۇچار، خوتەن، قەشقەر، ئالتاي، ئىلى - پۈتكۈل شەرقىي تۈركىستان قوزغىلىپ كەتتى. ئىككى يىلغا يېتەر - يەتمەس ۋاقىت ئىچىدە شەرقىي تۈركىستاندىكى گومىنداڭ مۇستەملىكىچى ھاكىمىيىتى يىلتىزىدىن بوشاشقا باشلىدى. ئىككى يۈز، ئالدامچى، قاتىل شېڭ شى - سەي پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ھاكىمىيەت ئۈستىگە چىقىۋالدى. ئۇ دەسلەپ سوۋېتلەر سويۇزى بىلەن «دوست» بولغان بولسىمۇ، كېيىن ئۆز ھاكىمىيىتىنى مۇستەھكەملەپ ئالغاندىن كېيىن، خەلقنى ئىقتىسادىي جەھەتتىن بۇلاپ - تالاش بىلەن چەكلەنمەي، مەدەنىي، روھىي، سىياسىي ياقتىن قىيناپ، ۋەھشىيانە ئىشلىرىنى ئېلىپ باردى، بۇمۇ خەلق غەزىپىنى قوزغىدى.

كېيىن گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى تەرەپىدىن ئەۋەتىلگەن جۇشاۋلياڭ، ئۇ جۇڭ-شىنلار شېڭ شى - سەينى «قارىلاپ» خەلققە تەسەللى بەردى. ئەمەلىيەتتە ئۇلارمۇ خەلقنى بۇلاپ - تالاش، قىرىش، خىتايلاشتۇرۇش سىياسىتىنى ئېلىپ باردى. ئۇلار جەمئىيەتتىكى كىشىلەرنى سۈنئىي دەۋىشتە گۇرۇھ، تەبىقىلەرگە بۆلۈپ، ياشلارنى قېرىلارغا، سودىگەرلەرنى مۇئەللىملەرگە، چارۋىچىلارنى دېھقانلارغا، بىر مىللەتنى ئىككىنچى بىر مىللەتكە، بىر شەھەرنى ئىككىنچى شەھەرگە قارشى قويدى. خىتاي دۆلىتى ئىچىدە پەقەت بىر بۈيۈك خىتاي مىللىتىنىڭ بارلىقىنى، قالغانلارنىڭ ھەممىسى مۇستەقىل مىللەت بولماي، خىتايلارنىڭ «ئەسلىدىكى» ئۇرۇغى، ئاخىرى بېرىپ، ئۇلارنىڭ خىتايلار ئىچىگە سىڭىپ كېتىدىغانلىقىنى ئاشكارە ئېلان قىلدى.

شەرقىي تۈركىستاننىڭ كادىر تەييارلاش، مائارىپ، مەتبۇئات، ئەدەبىيات، سەنئەت، ساقلىقنى ساقلاش، سودا، سانائەت، يول قاتناش، يېزا ئىگىلىكى، چارۋىچىلىق ۋە باشقا جەھەتلەردىكى تەرەققىياتى ئۈچۈن خالىس ياردەم قىلىپ كېلىۋاتقان سوۋېتلەر سويۇزىغا گومىنداڭچىلار دۈشمەنلىك بىلەن قاراشقا باشلىدى. ئىلمىي ئەدەبىياتلار چەكلەندى. سوۋېتلەر سويۇزىنى ياقلىغان، شۇنداق ئەدەبىياتلارنى يوشۇرۇپ ئوقۇغان كىشىلەر «خائىن» بولدى. ھەر ئون ۋە يۈز ئائىلىنى بىر - بىرىگە چېتىپ قويىدىغان باۋ - جاجاڭ تۈزۈمى ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى.

غەللە پاراق (تېرىلغۇ يەر بېجى)، ئوت ئۇچى (چارۋا مال تۇياق بېجى) ۋە باشقا باجلار كۈن سايىن كۆپەيدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە گومىنداڭچىلار خەلققە خىتاي ئارمىيەسى ئۈچۈن 10 مىڭ تۇياق ئات «سېتىپ» بېرىش سېلىقىنى سالدى.

بۇ ئېغىر سېلىقلار ۋە زۇلۇملار خەلق غەزەپىنى تېخىمۇ كۈچەيتىۋەتتى. گومىنداڭ ھاكىمىيىتى يەرلىك خەلق ھىمايىسىدىن پۈتۈنلەي ئاجراپ قالدى. سەۋر قاچىسى تولۇپ - تاشقان خەلق كۆتۈرۈلدى. ئازاتلىق ئۈچۈن قوزغالغانلار گومىنداڭچىلارنى بىت - چىت قىلدى. ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى غالىبىيەت قازاندى.

بۈگۈنكى كۈندە ماركسىزم - لېنىنىزمدىن خائىنلىق بىلەن ئىز ئۈزۈپ، چوڭ مىللەتچىلىك، شوۋىنىستىك يولغا كىرگەن ماۋ گۇرۇھى بۇ ھەقىقەتنى چۈشىنىشنى، تارىختىن ساۋاق ئېلىشنى خالىمايدۇ. ئۇلار بۈگۈنمۇ ئىلگىرى خىتاي ئىستىلاچىلىرى يۈرگۈزۈپ كەلگەن ئاز سانلىق مىللەتلەرنى خىتايلاشتۇرۇش، مەجبۇرىي ئاسسىمىلياتسىيە قىلىش، چوڭ مىللەتچىلىك سىياسىتىنى ئېلىپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ بۇ رەزىل سىياسىتىگە قارشى چىققان شىنجاڭ خەلقىنى ھەربىي دىكتاتۇرا، قورال كۈچى بىلەن قورقىتىپ، بېسىپ تۇرماقچى بولىدۇ.

ماۋچىلار ئۆتمۈشتىكى بارلىق ئىستىلاچىلاردىن ئېشىپ چۈشكەن ھالدا شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ بېشىغا سان - ساناقسىز ئېغىر كۈلپەتلەرنى سالدى. ھەر خىل ھەرىكەتلەر بىلەن نۇرغۇن بىگۇناھ ئادەملەرنى جىسمانىي يوق قىلدى، تۈرمىلەرگە تاشلىدى. شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ تارىخىي يادىكارلىقلىرىنى، مىللىي ئەنئەنىلىرىنى ئاياق - ئاستى قىلدى ۋە يوقاتتى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ قەبىھ سىياسىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن يەنە كۆپلىگەن ياۋۇزلۇق قىلالى قىلىشى مۇمكىن. بىراق، شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەپ ئېيتىش كېرەككى، ماۋ گۇرۇھى خەلقنىڭ قەلبىدىكى ئازاتلىققا بولغان ئىنتىلىش ئىرادىسىنى ھېچ قاچان يوقىتالمايدۇ.

م. زەيدىنى.
تاشكەنت شەھىرى.

www.uyghurkitap.com

شرقی تورکستانده ملی قاجرسیغا عائد

قرار رقم 30

شرقی تورکستان جمهوریت اسلامیه‌سی ناظرلاری هیئتی‌نک

فوق‌العاده یغیلیشی

1934 یلی مارت آیی‌نک 2نچی کونی ساعت اونده
یه‌نگی حصار شهریده

اشتراک ایتوچیلر:

1 — باش وکیل ثابت عبدالباقی افندی،

2 — خارجیه ناظری قاسم خان حاجی افندی،

3 — عدلیه ناظری ظریف قاری افندی،

4 — داخلیه ناظری سعید الله یونس بیک،

5 — صحیه ناظری عبدالله ایشانخواجه خانی افندی،

6 — حربیه ناظری وه عالی باش قوماندان نائبی سلطان بیک بختیار بیک،

7 — معارف ناظری عبدالکریم خان مخدوم افندی،

8 — مالیه ناظری علی آخوند پیای افندی،

9 — مالیه ناظری معاونی محمد حاجی مخدوم زاده،

10 — اوقاف ناظری شمس الدین توردی حاجی افندی،

11 — تجارت ناظری سابطیبیک شمس الدین زاده،

12 — خوتان امیری نور احمد افندی،

13 — بویوک ملت مجلسی رئیسی صوفی زاده،

14 — استقلال جمعیتی‌ده‌ن یحیی جان افندی،

15 — مرکز قوماندان وه باشقا ارکان حرب بویوک قوماندانلاری حاضردرلار.

کورولگه‌ن مسئله

اشبو یل فیبرال آیی اورتاسیدا رئیس جمهور خواجه نیاز حاجی‌نک روسیاغا باریب، ایرکه‌شتام‌ده ساویت حکومتی برله معاهده یاساغانی حقیده باش وکیل ثابت عبدالباقی‌نک معروضه‌سی:

خواجه نیاز حاجی‌نک باش وکیلگه عموماً ناظرلار شوراسیغا 25 فیبرال 1934 یلی 308نچی رقملیک کوندورمش علاقه‌سی ایله ثابت عبدالباقی‌نک ایضاحاتیدان معلوم بولادر، که خواجه نیاز حاجی ساویت حکومتی برله توبه‌نده‌گیچه کیلیشکه‌نله‌ر:

1 — خواجه نیاز حاجی بوکونده‌ن بناءً نانکین حکومتی برله قطعی علاقه‌نی اوزوب شرقی تورکستان (شین جانک)نی روسیا حمایه‌سی آستیدا داخلی استقلاللی بر اولکه اعلان ایته‌در.

2 — شرقی تورکستان استقلالینی بتیریب، ملی جمهوریت حکومت اسلامیه‌سینی تارقاتیب، اورومچی شهریده شیندوبند باشلیق توزولگه‌ن حکومتکه بیعت ایته‌در.

3 — شرقی تورکستان رئیس جمهورلیگینی ترک ایتیشی برله اورومچی حکومتی خواجه نیاز حاجی‌نی جوشی یعنی ملکی گوبورناتور تعیین ایته‌در.

4 — شرقی تورکستان مقیاسیده‌کی موجود قوراللیق ملی عسکرله‌رنی شیندوبندکه بیعت ایتدیریش خصوصیده حاجی قطعی چاره کوره‌در.

5 — تونکان، خوتان، اوزبیک، قیرغیز، قازاقلاردان عبارت ملی اوردولارنی قورالسزلاتریش وه شرقی تورکستان (شین جانک)ده ترتیب جایلاشتریش مقصدیده اورومچی‌ده‌ن آلتی شهر طرفیغا حرکت ایته‌تورغان خونخوز خطای روس عسکرله‌ریگه یاردم بیریش اوچون خواجه نیاز حاجی اوز اختیاریداغی قومولق، طورفانلق لاردان عبارت بولغان محمود سیجانک قوماندا اسیداغی عسکرله‌رنی شیندوبند اختیاریغا اونکه‌زه‌در.

6 — مانجوریادان چیکیلگەن خونخوز خطایلارنی روس توپراغی (آرقالی) شرقی تورکستانغا کوچوروش حقیدە ساویت حکومتی برلە شیندوبند اورتاسیدا توزولمش معاهدەنی خواجە نیاز حاجی تصدیق ایتەدر.

7 — شرقی تورکستان جمهوریتی حکومت اسلامیەسی حربی خدمتیدەکی اجنبی ضابطاتنی خواجە نیاز حاجی درحال خدمتدەن بوشاتیب، آلارنی شرقی تورکستان حدودیدەن خارجغا چیقاریشغا قطعی چارە کورەدر.

8 — ساویت حکومتی شرقی تورکستان (شین جانك)نگ ترقی وە تعالیسی وە آبادانلغیغا کوشیش ایتەدر.

9 — شرقی تورکستان (شین جانگ)نی ایچکی خطای، نانکین، مانجو تیغو وە باشقا طرفدان هەر بر احتمال تاپلغان هجوملەردەن ساویت حکومتی مدافعە ایتیشنی اوز اوستیگە آلادر.

10 — شرقی تورکستان (شین جانگ)دە ترتیب جایلاشغاندان سوگرا آشیغیچ روشدە نظامی اوردو توزوش لازم کورولور. مذکورنی توزوشگە ساویت حکومتی (س. س. س. ر.)دەن بر هیئت اصلاحیۀ عسکریە کوندەروب تیکیشلیك ضابطان برلە تأمین ایتەدر.

11 — ساویت حکومتی شرقی تورکستان (شین جانگ)دە قایتادان توزولەتورغان اوردونی سوتەو اصول، قوراللار برلە قوراللانتریشنی کوزدە توتادر.

12 — اورومچی حکومتی برلە ساویت حکومتی اورتاسیدا سیاسی، اقتصادی مسئلەلر حقیدە علاحدە معاهدە توزولەدر.

ناظرلار هیئتی توبەندەگیچە قرارغا کیلەدر:

1 — خواجە نیاز حاجی نگ ملتنگ تابشوروریدان تاشقاری ساویت حکومتی تکلیفی بویونچا ایرگەشتامدە بولشەویکلر برلە غیرقانونی

ملتنگ منفعتیغا خلاف معاهدە یاساوداغی حرکتینی تورکستان تورکلەریگە خیانت دیب تاپادر.

2 — ساویت حکومتی برلە خواجە نیاز حاجی اورتاسیدا یاسالغان 12 مادەلیك آنگلاشمانی غیر قانونی حساب ایتەدر.

3 — نیچە ییللاردانبەری حسابسز قوربانلار بیریب آلغان شرقی تورکستان ملی استقلالینك بتیریلیشی تورکستان تورکلەرینگ محو ایتلیشیدر. بنابرین ملی استقلالنی قولدا توتوب قالیشدا شرقی تورکستان تورکلەری هەر بر فداکارلققا طیاردر. خواجە نیاز حاجیغا، قیلدینی کیچیریلمەس خیانتیگە بیان نفرت ایتلەدر.

4 — شرقی تورکستان تورکلەری بولشەویك تولیدە بولوشغا اصلا راضی بولمایدرلار. بنابرین ملتنگ ناراضیلغی کاشغاردەکی ساویت قونسولوسلغی آرقالی س. س. س. ر. حکومتیگە بیلدیریلسین.

5 — ساویت عسکرلەرینك شرقی تورکستانتی اشغال ایتیشی بین الملل قاعدەگە خلاف وە هیچ بر تاریخدە کورولمەگەن تورکستان تورکلەری اوستیگە باسقینچلق، قیزیل جهانگیرلك دیب سانالادر. بنابرین قیزیل بولشەویکلەرنگ قانونسز حرکتلەرین اوز حکومتلەریگە بیلدیریشنی کاشغاردەکی اجنبی قونسولوسلاردان سورالسین.

6 — خواجە نیاز حاجینك عقلسز روشدە معاهدە یاساشیدان استفادە ایتیب ساویتلەر شرقی تورکستانتی اشغال ایتیشگە کوشیش ایتەدرلەر. بنابرین نظارت حربیە وە عالی باش قوماندانلقغا دوشمانلارنگ هجومیگە قارشی مدافعە چارەسیدە بولوش توصیە ایتلسین.

7 — حاضرغی وضعیتنگ آغیرلغین اعتبارغا آلیب عموم ملت سفربرلككە چاقیریلسین.

8 — قیزیل بولشەویك خونخوز خطایلارنی چوگەچەك آرقالی شرقی تورکستانغا روس توپراغی برلە کوچوروشگە مانع بولوشنی توصیە ایتیب شریف خانغا آشیغیچ روشدە بویروق یاریلسین.

9 — 10نچی مارنده شرقی تورکستان بويوك ملت مجلسی يغيليشی چاقريلسين.

10 — خواجه نياز حاجی برله ساويت حكومتی اورتاسيدا توزولمش معاهده حقيده ناظرلار هيئتينگ اشبو قراری بويوك ملت مجلسی قاراماغيغا تاپشوروليسون.

(دوامی 25نچی صحيفه‌ده‌در).

قرار رقم ۲۸

شرقی تورکستان جمهوريت اسلاميه ناظر هيئتینی فوق العاده يغيليشی

۱۹۳۴ نچی يیلی مارت آينی ۲ نچی کونی ساعت اونده ینگی حصار شهرینده

اشتراک ایتوچیلر

۱ باش وکیل ثابت عبد الباقی افندی
۲ خارجیه ناظری قاسم خان حاجی افندی
۳ عدلیه ناظری ظریف قاری افندی
٤ داخلیه ناظری سعید زاده یونس بیک
۵ صحیه ناظری عبد الله ایشانخواجه خانی افندی
٦ حربیه ناظری وعالی باش قوماندان نائب سلطان بیک بختیار بیک
۷ معارف ناظری عبد الکریم خان مخدوم افندی
۸ مالیه ناظری علی آخوند بای افندی
۹ مالیه ناظری معاونی محمد حاجی مخدوم زاده
۱۰ اوقاف ناظری شمس الدین تورەدر حاجی افندی
۱۱ تجارت ناظری سائح بیک انس الدین زاده
۱۲ ختن امیری نور احمد افندی
۱۳ بویوک ملت مجلسی کاتبی صوفی زاده
۱٤ استقلال جمعیتیدن موسی حاجی افندی
۱۵ مرکز قوماندان باشقه ارکان حرب بیوک قوماندانلری حاضر دورلر

کوروُلکان مسئله

شبو یيل فیبرال آینی اورتاسیده رئیس جمهور خواجه نیاز حاجی اوده سیدن عبارت

ایرگش نامه ساویت حکومتی برله معاهده ییسلغان حقیده باش وکیل ثابت عبد الباقینی معروضه سی

خواجه نیاز حاجینی باش وکیلغه عموما ناظرلر شوراسیغه ۲۵ فیبرال ۱۹۳٤ نچی ییلده ۲۶ نچی رقم لیک کوندرگن مکتوبی ایله ثابت عبد الباقی نی ایضاحاتیدن معلوم بولادورکه خواجه نیاز حاجی ساویت حکومتی برله قویانده یچه کیلیشکانلری

۱ خواجه نیاز حاجی بوکوندن بناءً تانگین حکومتی برله قطعی علاقه نی اوزوب (شین جانگ) شرقی تورکستان اوسیه حمایه سی آستیده داخلی استقلال برله اولکه اعلان ایتادور

۲ شرقی تورکستان استقلالیتینی ترتیب ملی جمهوریت حکومت اسلامیه نی تار قاتیب اور ونیچی شهریده شیعه دوبند باش خلق توزولکاد، حکومت غه بیعت ایتادور

۳ شرقی تورکستان رئیس جمهورلیکی نی ترک ایتیش برله اور ونچی حکومتی خواجه نیاز حاجی نی چ شیء بینی ملکی گوبورناتور معاون ایتادور

٤ شرقی تورکستان مقیاسیده گی موجود قورالیق ملی عسکرلرنی شیعه دوبند غه بیعت ایتدریش خصوصیده حاجی قطعی چاره کورادور

۵ تورکلار، ختن اوزبیک قرغیز قزاق لردن عبارت ملی اردولرنی قورال سیزلانتریش وشین جانگده ترتیب قایتا اشتریش مقصدیده اور ونچی ایله دن آلتی شهر طرفیغه حرکت ایتادورکان خوجخوز خطای روس عسکرلریغه یاردم برشنی اوچون خواجه نیاز حاجی اور اختیاریده گی قورال لیق طورغان لیق لردن عبارت بولغان محمود سیجانگ قوماندانسیده گی عسکرلرنی شیعه دوبند اختیاریغه اوتکازادور

۶ منجوریه دن چیکیلکان خوجخوز خطایلرنی روس نفوذی شرقی تورکستان غه کوچ روش حقیده ساویت حکومتی برله شیعه دوبند اورتاسیده توزولیش معاهده نی خواجه نیاز حاجی تصدیق ایتادور

۷ شرقی تورکستان جمهوریت حکومت اسلامیه نی حربیه خدمتیده گی اجنبی ضابطلرنی خواجه نیاز حاجی درحال حدمتدن بوشاتیب الارنی شرقی تورکستان سرحدیدن خارجیغه چیقاریشیغه قطعی چاره کورادور

۸ ساویت حکومتی (شین جانگ) شرقی تورکستان نی ترقی وتعالیسی وآبادانلیکیغه کوشش ایتادور

۹ شین جانگ غه ایچکی خطای تانگین ماجونیغو وباشقه طرفدن هر احتمال تابلغان هجوملردن ساویت حکومتی مدافعه ایتیش نی اوز اوستیغه آلادور

۱۰ شین جانگده ترتیب جایلاشکاندن سونگره اشتیچ روش نظام اردو توزوش لازم کورلورنده کورنی توزوشکه ساویت حکومتی مستعمردن برهینت اصلاحیه عسکریه کوندروب تیکیشلیک ضابطلار برله تأمین ایتادور

۱۱ ساویت حکومتی شین جانگده تابشادن توزوله دورکان اردونی سونگی اصول قورال لر برله قوراللانتریشیغه کوزده تومادور

۱۲ اور ونچی حکومتی برله ساویت حکومتی اورتاسیده سیاسی اقتصادی مسئله‌لر حقیده علاحده معاهده توزوله‌دور

ناظرلار هیئتی توبانده گیچه قرارغه کیلادور

۱ خواجه نیاز حاجی ملتنی تانشورمیدن باشقاری ساویت حکومتی تکلیفی بویوچه ایرگش نامه بولشویکلر برله اختیار جانونی ملتنی منفعتیغه خلاف معاهده باساده گی حرکتی نی تورکستان تورکلریغه خیانت دیب تاپادور

۲ ساویت حکومتی برله خواجه نیاز حاجی اوز شخصیدین باغلاغان ۱۲ ماده لیک اتفاقنامه غیر قانونی حساب ایتادور

۳ بخصوص اوروپا جهانی حساب سیز قربانلر بریب الغان شرقی تورکستان ملی استقلالینی بیتر لیشی تورکستان تورکلری محو ایتیلیشیدور بنابر ملی استقلالنی قولده توتوب قالیشده شرقی تورکستان تورکلری بر بر فداکارلیق غه طیاره دور خواجه نیاز حاجی غه بلدیر گیچ بلیش خیانتی بیان ایتیلادور

۴ شرقی تورکستان تورکلری بولشویک لرغه قولیده بولوشغه اصلا راضی بولمایدور لر بنابرین ملت نامیدین بیلیش کاشغرده گی ساویت کونسولوسی لیبی ارته لی صحصصر حکومتیغه بلدورسون

۵ ساویت عسکرلرینی شرقی تورکستانغه اشغال ایتیشی بین الملل قاعده غه خلاف در هیچ برتاریخده تورو لماگان تورکستان تورکلری اوز مستقل یاشیگن توپراغیدا ... بنابرین قزیل بولشویک لرنی قانونسیز کیرگانلرینی ... بیلدورسون

۶ خواجه نیاز حاجی غه عقل سیز لیک بیلن معاهده یاسالیش دن استفاده ایتیب ساویت لر شرقی تورکستانغه اشغال ایتیش غه کوشیش ایتادور لر بنابرین نظارت حربیه و عالی باش قوماندانلیق غه دشمنلرنی هجومیغه قارشی مدافعه چاره سیده بولوشنی توصیه ایتیلسون

۷ حاضرگی وضعیت نی آغیرلیغینی اعتبارغه الیب عموم ملت غه سفر بر لیک نه چاقریلسون

۸ قزیل بولشویک خونخوار خطایلارنینک شرقی تورکستان غه روس نفرلرینی کیلتوروشغه مانع بولوشنی توصیه ایتیب شرعیه خانه غه اشبو ... بویرق بیرلسون

۹ ایچ مده شرقی تورکستان بیوک ملت مجلسینی تعجیلینی چاقرلسون

۱۰ خواجه نیاز حاجی برله ساویت حکومتی اوتره سیده توزولیش معاهده حقیده ناظرلر هیئتی شبو قرارنی بیوک ملت مجلسیده ... تاپشورسون

۱۱ خواجه نیاز حاجی ناظرلر هیئتی غه مراجعت لرینی قبول ایتیب توتقان یولیدان وازکیچماگان تقدیرده رئیس جمهور وه عالی باش قوماندانلیق رتبه سیدن الیش حقیده بیوک ملت مجلسی توپلانیشیده مسئله قوزغاتیلسون

۱۲ تانکین وه یاپون حکومتی وه بین الاقوام جمعیت اقوام غه حقمزنی مدافعه ایتیش توغریسیده مراجعت ایتیلسون

باش وکیل ثابت عبدالباقی

کاتب صوفی زاده

11 — خواجه نیاز حاجی ناظرلار هیئتی‌نک مراجعتلارینی قبول ایتب توتقان یولیدان وازکیچمه‌گه‌ن تقدیرده رئیس جمهورنی عالی باش قوماندانلق رتبه‌سیده‌ن آلیش حقیده بویوك ملت مجلسی توپلانیشیدا مسئله قوزغاتیلسین.

12 — نانکین وه یاپون حکومتی‌گه وه بین‌الاقوام (جمعیت اقوام؟)غا حقمزنی مدافعه ایتیش توغریسیدا مراجعت ایتلسین.

باش وکیل: (امضا) ثابت عبدالباقی

مهر: شرقی تورکستان باش وکالتی

کاتب: (امضا) صوفی زاده

جناب محترم مجاهد فی سبیل‌الله رئیس جمهوریمز خواجه نیاز حاجیم ذات عالی‌لارینا.

بعد از سلام معنومالاری بولغای، کیم ناظرلار هیئتینك اجازتی برله‌ن ذات عالیگزغا باش وکیلنگ کوندورمش مکتوبیگه علاوه اولاراق فقیر هه مکتوب یازماقنی لازم کوردوم معاف ایتکه‌ی‌لەر.

ایرگه‌شتامدان یاوریگز برله‌ن کوندورمش مکتوبگزنی آلقاچ اوقوب کوروب باشیمدان هوشیم اوچتی، حیرتده قالدیم. عجبا خواجه نیاز حاجیم بو خیل ایشله‌ر قیلیرلار دیب کیم اویلاغان. حاجیم‌نی بو ایشله‌رنی قیلماقغا نیمه‌له‌ر مجبور ایتدی دیب حیرانلقدا قالدیم. مکتوبگزنك مضمونیچه ساویت حکومتی برله‌ن اون ایکی ماده‌لیك معاهده قیلغانسز. بولشه‌ویکله‌ر ذات عالیگزنی اوز ایلله‌ریگه آلیب ماریب حربیه قوتله‌رین، ظاهرده دیدبه‌لیك، حقیقتده یوچ عسکرله‌رین کورسه‌تیب چوچوتوب یوبارغانلقلاری کورونه‌در. بوله شرقی تورکستان تورکله‌ریگه زور حقارتلیك معاهده‌گه امضا قیلشدان تارتینماغانسز. بو توغرودا اوز تأسفمزنی بیلدیره‌مز. ملی استقلالنی قوراما آلیش اوچون ملتنك بیرگه‌ن حسابسز قوربانلارین اویلاماغانسز. دنیاده ملتله‌رنك ایگ یه‌تی افلاس خطایلار، جنت مثلی وطنمزنی اشغال قیلیب، افیون خانه، قمارخانه، گه‌ره‌وخانه، فاحشه‌خانه‌له‌ر آچیب خلقمزنك اخلاقینی بوزماقغا کیچه‌کوندوز کوشیش ایتیب قیلغان رذالتله‌رین، ملتنك کوزگه‌ن وه کیچیرگه‌ن فلاکتله‌رین اویلاماغانسز. بولشه‌ویکله‌رنك شیطانلغی اوچون توقوز ییلیونلق بر ملتنك استقلالینی بیریب، ملتنك آبرویی، ناموسینی ظالم غیر دینله‌رنك پای حقارتیگه تاپشیریشغا جرأت ایتیب معاهده‌نی یاساغانسز. حتی شو حقده ملتنك خواهشینی سوراماقنی فکرگزگه کیلترمه‌گه‌نسز. بولشه‌ویکله‌رنك ساتقین بنده‌له‌ری کریم آخون وه باشقالارنك قوتقوسیغا اوچوب کیتکه‌نسز. بوندای ایشله‌رنی ملت برباد بولسا بولسون، وطن تالان وتاراج بولسا بولسون دیگه‌ن شخصلارغا قیلادرلار. ذات عالیگزدان بوندای حرکتنی ملت کوتمه‌گه‌ن ایدی. بیچاره مظلوم ملت ذات عالیگزغا اوزیده‌ن ایگ فخری وه عالی اوررون بیرگه‌ن ایدی. بو فخری اوروندان افلاس خطایلار، ملعون بولشه‌ویکله‌رنك بیره‌تورغان منصبی آرتق کوروندومو؟ ملت استقلالیدان واز کیچمه‌ککه راضی بولار دیب اویلادیگزمی؟ ذات عالیگز امین بولسونلار، کیم ملت استقلالینی قولده توتوش اوچون هر بر فداکارلقغا طیاردر. بولشه‌ویکله‌رنك تانق، طیاره‌له‌ری، توپ-توفه‌نکله‌ری ملتنی قورقوتا آلماس. اختیارگزده‌کی ملی اوردونی بولشه‌ویکله‌ر اختیاریغا شرقی تورکستانی تینچلاشدیریشغا یارده‌مچی بولوش اوچون تاپشورماق بولوبسز. عجبا شرقی تورکستاندا افلاس ختای حکومتی قوروش، بولشه‌ویزم اورناشتریشغا، ملتنك ناموسینی آیاق آستی قیلیشغا خدمت ایته‌بزمی؟ دوشمانلارنك توپیدتوه‌نگ، اوقچاچار (میترالیوز)لارین اوز ملتداشلارگز، اوز بالالارگز، اوز سینگیللاریگزگه قارشی آتدیریشغا یارده‌م بیره‌سزمی؟ بونی وجدانگز قبول ایته‌درمی؟ خدادان قورقایلیق، ملتگه رحم قیلایلق حاجیم.

ذات عالیگزنك دعواسینچا بولشه‌ویك حکومتی کیله‌رده شرقی تورکستانی نانکین وه

مانجوتینو هجومندەن مدافعه ایتەر ایمش. بولشەویکلەر اوزلەرینك باشلاریغا مانجوریادا کیلیب تورغان فلاکتکه قارشی چارە کورالدای، آوروپا دولتلەرینك ایشیکلەریدە قاراول دیب قیچقیریب یورگەن چاغلاریدا بزنك ملتنی خارجی هجومدەن مدافعه ایتەدرلەر دیب اویلاش ممکن مو؟

قیزیل روس ایمپەریالیست بولشەویکلەر بزگه تانکین وە مانجو حکومتلەریدەن کوبرەك دوشمان‌در. آلارنك مقصدلاری اوز قول آستلاریداغی ملتلەرگبی شرقی تورکستان تورکلەرین هم اوز ایسکنجەسیگه آلیب وطنزنی بوش قاسقان قیلماقچیلار. ذاتیکزنی ایشاند یریغان بولشەویکلەر اوزاق‌در، یاقین‌ـز یوقاتیلاجاقلار. بولارغا ایشانیب بر ایش قیلماق عقلسزلیغیمزنی کورسەتەدر.

شرقی تورکستانغا بولشەویکلەر تینچلاندیریش مقصدیندە کیرەر ایمشلەر. عجبا شرقی تورکستاندا قانداى تینچسزلق بار؟ بر ملت اوزینك ملی استقلالی اوچون چالیشیب، ملی پارلیغین اوزی اداره ایتسه تینچسزلیق ایمیشمی؟ شرقی تورکستان ملی استقلالینك مستحکەلەنیشی بولشەویکلەرگه اولوم خوف توغدورماقدادر. بنا‌ٴعلیه بولشەویکلەر اوزلەری تینچسزلانماقدالار. شونیگ اوچون یوز مینگ حیله، نیرەنگ وە پروواقاسیالار برله تورکستان استقلالینی یوقغا چیقاریب اوز چەنبەرلەری ایچیگه آلماقچیلار. شو حقدە یاساغان توزاقلاریغا ذات عالیگزنی اینیندیرمشلەردر. سزنك واسطەگز برلەن بوتون ملتنی اوز توزاقلاریغا ایلینتریب قانغا باتیرماقچی‌درلار. خوب یاخشی فکر قیلسینلار. ذات عالیگزغا شونی هم بیلدیریب اوتەمەن‌که، ناظرلار هیئتی یاسالمش معاهدەنی قانونسز تاپدی. بوتون ملت بو ایش توغریده یەن نفرتلەرینی بیلدیرمەکدە. اوردو راضی ایمەس. ارکان حرب بویوك قوماندانلار تمثیلشی اوردو نامیدان ذات عالیگزنك آشبو‌یچ روشده ایرگه‌شتام‌دان قایتیشیگزنی طلب ایتەدر. معاهدەنی عملگه آشیریشنی رد ایتیب تیزلیك برلەن قایتیشیگز رجا ایتیلەدر.

بویوك احترام ایلەن

شرقی تورکستان عالی باش قوماندان نائبی
(امضا) سلطان بیك بختیار بیك

مهر: شرقی تورکستان حربیه نظارتی — 1931نچی ییل 3نچی مارت
شهر یەنگی حصار

*

مەشۇر روزىيېۋ (ۋەتەن ئوغلى)

ئۇيغۇرلار ھەققىدە ق

كۆپ ئەسىرلەردىن بۇيان ئالىملار، بولۇپمۇ رۇس ئالىملىرى ئۇيغۇرلار تارىخى بىلەن شۇغۇللىنىپ، بۇ خۇسۇستا چوڭ-چوڭ تەتقىقاتلارنى، ئايرىم پروبلېمىلار خۇسۇسىدا ئىنتايىن باھالىق ئەمگەكلەرنى مەيدانغا ئاتقانلىقى مەلۇم. لېكىن، ئۇيغۇرلارنىڭ كېلىپ چىقىشى توغرىلىق موجۇت بولغان تارىخىي موجىجەتلەر ۋە دەلىللەر بۇ قەدىمىي خەلقنىڭ تارىخى ھەققىدە مەلۇم دەرىجىدە مەلۇمات بەرسىمۇ، ئامما ئۇلارنىڭ كېلىپ چىقىشى ئىلمىي جەھەتتىن تېخى بەلگۈلۈك بىر سىستېمىغا سېلىنماي كېلىۋاتاتتى.

بۇ ھەقتە قازاقىستان پەنلەر ئاكادېمىيەسى ئۇيغۇرشۇناسلىق بۆلۈمىنىڭ ئالىملىرى ناھايىتى ئاساسلىق، ئەتراپلىق تەتقىقاتلار ئېلىپ بېرىشى نەتىجىسىدە ئەھۋال ئۆزگىرىلمەكتە. ئۇلار ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخى بويىچە كۆپ يىللىق ئەمگىكىنى نەشرگە تەييارلىدى، كۆپ ئۆتمەي بۇ كىتاب نەشردىن چىقىدۇ.

ئۇشبۇ ماقالىدا بولسا، مۇئەللىپ ئۇيغۇرلارنىڭ ۋە «ئۇيغۇر» دېگەن سۆزنىڭ كېلىپ چىقىشىغا ئائىت ئېنىقلانغان تارىخىي فاكتلار ئاساسىدا بىر قەدەر مەلۇماتلارنى تەقدىم قىلىشنى مەخسەت قىلىدۇ.

پروفېسسور كازېمى (1841-يىل) ۋە ئاكادېمىك رادلوف (1890-يىل) شەرق مۇئەررىخى راشىددىننىڭ «جامع التواريخ» دېگەن (13-ئەسىر) ۋە خىۋە خانى ئەبۇلغازىنىڭ «تارىخىي شەجەرەئى تۈركى» دېگەن (16-ئەسىر) ئەسەرلىرىدە «ئۇيغۇر» دېگەن ئوغۇزخان تەرىپىدىن (تەخمىنەن بۇنىڭدىن 6 مىڭ يىل ئاۋال) تۈرك قەبىلىلىرىنىڭ باتۇر ۋە ئۇيۇشقاق بىر قىسمىغا جەڭلەردە كۆرسەتكەن ئەرلىكى، خەلقىگە ھەم ۋەتىنىگە سادىقلىقى ئۈچۈن بېرىلگەن نام دەيدۇ، دەپ كۆرسەتتى. «ئۇيغۇر» سۆزى: «ئۇيۇشقاق»، «ئۇيغان»، «بېرىلگەن (ئۇيگەن)»، «يېپىشقان» مەناسىدا بولۇپ، ئۇيغۇرلاردا ئەينە شۇنداق خۇسۇسىيەت بولغاچقا، شۇ نامنى ئالغانمىش. ھەر ھالدا «ئۇيغۇر» سۆزىنىڭ تۈرك ئاتالغۇسى (تومۇرى تۈركچە) ئىكەنلىكىنى بىر قانچە ئالىملار، شۇ جۈملىدىن، كلاپروت، پلانو كارپىنىلار تەستىقلىگەن.

پروفېسسور ئا.ن.بېرنشتام ئۆزىنىڭ «شەرقىي تۈركىستان تارىخىنىڭ مەسىلىلىرى» دېگەن ماقالىسىدا قەدىمىي ئۇيغۇرلارنىڭ قەبىلەۋى ئاساسى ئوغۇز ئەسىل-قاتلاملىرىدىن بولۇپ، 5-ئەسىرلەردە ئۇلارنىڭ كەڭ مىقياستىكى جايلارغا جايلىشىپ، شۇ جايلارنىڭ ئېگىلىرى سۈپىتىدە ياشاپ كەلگەنلىكىنى تەستىقلىدى. يەنە شۇ ماقالىدا شىمالىي ھۇنلار، ئوغۇز ئەسىل-قاتلاملىرىدىن تارالغان ئۇيغۇرلار بىلەن بىر تىلدا سۆزلەشەتتى، دەيدۇ.

قەدىمىي جۇغراپىيە ئالىملىرىدىن مەشھۇر پتولومېي (مىلادىدىن تۆرت ئەسىر ئاۋال) ھازىرقى تارىم دەرياسىنى «ئۇيغۇردىن» دەرياسى دەپ، ئۇنىڭ ياقىلىرىدا «ئۇيغۇر»لار ياشايدۇ، دەپ كۆرسەتكەن. ئۇلارنى رۇس ئالىمى گرىگورىيېۋ (1869-يىل) ۋە ئىنگلىز ئالىمى رەيىنتلمۇ (1880-يىل) ئۇيغۇرلار دەيدۇ.

شەرقشۇناس يۇسۇف زىيا شىرۋانى، تۈرك خەلقلىرىنىڭ ئىچىدە ئەڭ قەدىمىي خەلق- ئۇيغۇر خەلقى بولۇپ، ئۇلارنىڭ مىلادىدىن ئىككى مىڭ يىل ئاۋال ئىزلىرىنىڭ ۋۇجۇتقا كەلتۈرگەن مۇكەممەل يېزىقلىرى ۋە مۇستەقىل ئېلىپبەسى بولغان دەيدۇ.

خىتاي مەنبەلىرىدە ئۇيغۇرلارغا، ئۇلارنىڭ ئولتۇرۇشلۇق جايلىرىغا، كەسپىگە ياكى ئايرىم قەبىلىلىرىگە قاراپ ۋە ھەر دەۋرىدە ھەر خىل نام بېرىلىپ كەلگەن. مىلادىدىن 7-8 ئەسىر ئىلگىرى ئۇلار ئۇيغۇرلارنى: «دى»، «دىن لى»، «چى-دى» ۋە ھاكازا دەپ ئاتىغان بولسا، مىلادىنىڭ باشلىرىدا: «چى-شى»، «گائوچەن» (بۇ دۆلەتكە بېرىلگەن نام)، «گائو-گوي» دەپ ئاتىدى. مۇنداق ناملار تولاراق شىمالىي ئۇيغۇرلارغا، خۇسۇسەن خىتاي بىلەن بىۋاستە چېگرىداش جايلارنىڭ ئۇيغۇرلىرىغا بېرىلگەن. پەقەت 3-4-ئەسىرلەردە (بىرىنچى قېتىم لەئو خانلىقى تارىخىدا) ئۇيغۇرلارنى «ۋېي-ۋۇر» دەپ ئاتىدى. خىتاي تىلى ۋە يېزىقىدا «ئۇي» ھەم «غ» ئوخشاش بوغۇم ۋە ھەرىپلەرنى توغرا ئېيتالمايدۇ. چۈنكى، ئۇلاردا ئۇنداق ئۈنلۈك ھەرىپلەر ئىشلىتىلمەيدۇ. شۇنى ئېتىبارغا ئېلىش كېرەككى، خىتاي ئەدەبىياتىدا باشقا مىللەتلەرگە، دۆلەتلەرگە، شەھەر ۋە جايلارغا ۋە باشقا نەرسىلەرگە ئۆزلىرىچە نام بېرىدۇ. چۈنكى ئۇلاردا ھەرىپ ئورنىغا بەلگۈ (ئېروگلىف) بولغاچقا، ھەر بىر ئاتالغۇغا مەلۇم مەنا بېرىدىغان بەلگۈلەر قويۇلماي ئېيتىلمايدۇ.

خىتاي مەنبەلىرىنى تەكشۈرگەن يېۋروپا ئالىملىرىنىڭ بىر قىسمى، ئۇيغۇرلارغا ئىلگىرى خىتايلار تەرىپىدىن بېرىلگەن ھەر خىل

سقىچە تارىخىي مەلۇمات

ناملارغا قاراپ، ئۇ خەلقلەر ئۇيغۇرلار ئەمەس بولۇشى كېرەك، دەپ ئويلايدۇ. ئۇلارنىڭ بۇ مەسىلىنى چوڭقۇرراق ئىلمىي كۆز بىلەن تەكشۈرگەن بىر قىسمى ئۇلارنى ئۇيغۇرلار، دەپ تەكىتلەيدۇ. بۇ پىكىر توغرا. چۈنكى، ئەگەر شەرقىي تۈركستاندا مىلادىدىن ئاۋۋال ۋە مىلادى باشلىرىدا باشقا خەلقلەر ياشاپ، ئۇيغۇرلار موڭغۇل يېرىدە ياشاپ پەقەت 8—10—ئەسىرلەردىلا شەرقىي تۈركستانغا ئۆتكەن بولسا، بۇ ئۆلكىلەر (خوتەن، جەنۇبىي شەرقىي تۈركستان) خەلقلىرى ساپ ئۇيغۇرلارغا ئورۇلۇپ، ئۇ يەرنىڭ ئىلگىركى خەلقلىرى تامامەن يوق بولۇپ كەتمەس ئىدى. ھەقىقەتتە شەرقىي تۈركستان ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمىي ماكانىدۇر.

ئەبۇلغازى خاننىڭ «تارىخىي شەجەرەئى تۈركى» دېگەن ئەسەرىدە ئۇيغۇرلار ھەققىدە مۇنداق تەسۋىرلەنگەن: «ئۇيغۇرستان يېرىدە ئاسمان—پەلەك ئىككى تاغ بار ئىدى. بۇ تاغلارنىڭ ئۇزۇنلۇغى مەغرىبتىن—مەشرىققىچە ئىدى. بىرسىنىڭ ئېتى «بۇقراتۇ بۇزلۇق»، ئىككىنچىسىنىڭ «ئۇچقۇنلۇق تەڭرىم» ئىدى. بۇ تاغلارنىڭ بىر يېنىدىن ئون ساي(غول)، ئىككىنچى يېنىدىن توققۇز ساي تولۇپ سۇ ئاقاتتى. بۇلارنىڭ ھەممىسى چوڭ سۇلار ئىدى. بۇ جايلار ئۆتكەن زامانلاردىن تارتىپ ئۇيغۇرلارنىڭ جايى بولۇپ، ئۇلارنىڭ تىرىكچىلىك ئەتكەن يەرلىرى ئىدى. ئۇ چاغلاردا ئون ساينىڭ ياقىسىغا جايلاشقانلارنى «ئون ئۇيغۇرلار» ۋە توققۇز ساينىڭ ياقىسىغا جايلاشقانلارنى «توققۇز ئۇيغۇرلار» دەپ ئاتىغان. ئۇلارنىڭ مول ھوسۇللۇق يەرلىرى، سۇلىرى، شەھەر ۋە يېزىلىرى بەك ئۇرغۇن ئىدى.»

ئەبۇلغازىنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇيغۇرلار جۇمھۇرىيەت ئىدارە ئەرتۈمىدە، يەنى خەلق ئەرىپىدىن سايلانغان باشلىقلارنىڭ ئىدارىسىدە تۇرغان. كېيىن ئون ئۇيغۇرلار بىلەن توققۇز ئۇيغۇرلار بىرلىشىپ ئىتتىپاق قۇرغان. ئون ئۇيغۇرلار ئۆزلىرىگە مىنخو دېگەن كىشىنى، توققۇز ئۇيغۇرلار كول ئەركىن دېگەن كىشىنى باشلىق قىلىپ سايلاپ ئالغان. ئۇلار باشلىقلىرىغا «ئىل ئىلتەر» (خەلقنى ئەگەشتۈرگۈچى) دېگەن ئۇنۋان بەرگەن.

ئەينە شۇ جايلاردا، ئۈچ مىڭ ژىل ياشاپ تۇرغاندىن كېيىن، ئۇلار جەت ئەل تەجاۋۇزچىلارنىڭ ھۇجۇمىغا ۋە ئۆز ئىچكى ماجىرالارغا دۇچار بولۇپ، چېچىلدى. بىر قانچىلىرى ئۆز ئورۇنلىرىدا قېلىپ، بىر قانچىلىرى بەش بالىق شەھىرىگە ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىغا، بىر قانچىلىرى ئېر-تىش ياقىلىرىغا كۆچكەن. مانا بۇ مەلۇماتقا قارىغاندا، مۇڭغۇلىيە، ئالتاي ئۆلكىلىرىدە ئۇيغۇرلارنىڭ ھەممىسى ئەمەس، پەقەت بىر قىسمى بولۇپ، ئۇلارنىڭ قالدۇقلىرى 8—10—ئەسىرلەرگىچە ئۆز ۋەتەنلىرىگە يېنىپ قوشۇلغان. ئەينە شۇ شىمالىي ئۇيغۇرلارنىڭ بىر قىسمى شەرقىي يېۋروپىغا كېتىپ ۋە يەنە بىر قىسمى يەتتىسۇ ئۇيغۇرلىرىغا كېلىپ قوشۇلغان.

ئالاۋۇتدىن جۇۋەينى «جاھان كۇشەي»دە ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ تارىخىي شەجەرىسىگە ئاساسلىنىپ، شۇنى مەلۇم قىلدىكى، ئۇيغۇر دۆلىتىنى باشلاپ قۇرغانلار: قۇتلۇق ۋە بۇقاخان دېگەن كىشىلەر بولۇپ، ئۇلارغا ياردەملەشكەن خەلق باتۇرلىرى: قۇتلۇق تېگىن، شۇڭقار تېگىن، ئۇلار تېگىن (تېگىن—كىنەز، بەگ مەناسىدا) دېگەن كىشىلەر ئىكەن.

ن.ن.كروپاتكىن خىتاي ۋە يېۋروپا مەنبەلىرىگە ئاساسلىنىپ، ئۇيغۇرلارنىڭ كۈچلۈك ۋە مۇستەقىل دۆلىتىنىڭ بارلىقى، ئۇلارنىڭ ئۆز لەگدە ئولتارغانلىرى دېخانچىلىق ئىشى بىلەن شۇغۇللانسا، تاغلىق جايلاردىكىلەرنىڭ مال چارۋىچىلىقى بىلەن شۇغۇللىنىپ، كۆچمەن تۇرمۇشىدا ئىكەنلىكى، مىلادىدىن ئىككى ئەسىر ئىلگىرى مەلۇم ئىدى، دەيدۇ.

مىلادىدىن ئىككى ئەسىر ئاۋۋال خىتايلارنىڭ (خەن خانلىقى دەۋرىدە) جانسەن دېگەن بىر ھۆكۈمەت ئەربابى شەرقىي تۈركستانغا كېلىپ، ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەت قۇرۇلۇشى، ئىختىسادىي تۇرمۇشى بىلەن تونۇشقان. شۇ چاغلاردىن باشلاپ، خىتاي ھاكىمدارلىرى بىلەن سودىگەرلىرى شەرقىي تۈركستانغا كۆز تىككىشكە باشلايدۇ. ئۇ چاغلاردا خىتاي ئەدەبىياتىدا ئۇيغۇرلارنى «چې-شى» (ھارۋۇكەش مەناسىدا) دەپ ئاتىغان. «چې-شى»لار ئىككىگە بۆلۈنەتتى: جەنۇبىي «چې-شى» (ئون ئۇيغۇرلار— مەركەزلىرى ھازىرقى ئاقسۇ، كۇچار، لوپ ئەتراپىدا) ۋە شىمالىي «چې-شى» (توققۇز ئۇيغۇرلار— مەركەزلىرى ھازىرقى تۇرپان، ئۈرۈمچى، گۇچۇڭ ئەتراپىدا)گە بۆلۈنۈپ، شىمالىي «چې-شى» لارنىڭ تۇرىدىغان جايلىرىنى خىتايلار «گاۋچەن» (بۇ يە قارا خوجا، يە گۇچۇڭ شەھەرلىرىنىڭ بىرىگە بېرىلگەن ئىسم) دەپ ئاتىغان.

(داۋامى بار).

(داۋامى، بېشى ئۆتكەنساندا)

ئەينە شۇ كاچەن ئەۋەسكە خىتاي سەيياھى ۋاڭ-يەن-دېن كەلگەندە (10-ئەسىر) ئۇيغۇرلارنىڭ «ئارسلانخان» ئۇلۇغ ئىدىقۇت خانى بولغان. ئۇ خانلىقنىڭ دۆلىتى غەربىي ھەم جەنۇبىي غەربتە: ئەرەب ۋە ئىران چېگراسىغىچە ۋە غەربىي تىبەتكىچە، جەنۇپتا خوتەنگىچە... ئىدى، دەپ يازدى. دېمەك، ئۇ چاغلاردا جەنۇبىي ۋە شىمالىي ئۇيغۇرلار بىرلىشىپ، مەركەزلەشكەن دۆلەت قۇرۇپ، پايتەختى «قارا خوجا» شەھىرىگە يېقىنىپ تۇرغان چاغلىرى بولۇشى كېرەك. بۇنىڭدىن قاشقەرى ئۇيغۇرستاندا ئەتراپتىكى بىر قانچە ئەللەر ئىتائەت قىلىپ تۇرغانلىقى مەلۇم. بۇ ئۇيغۇر دۆلىتىنىڭ راسا تەرەققىي ئېتىپ، گۈللەنگەن ۋاقتى ئىدى.

ئۇيغۇر خەلقى قەدىمىي زامانلاردىن باشلاپ، ئۆزىنىڭ قەبىلىداشلىرىدىن ئاۋال ئولتۇراقلىشىپ، دېھقانچىلىق ۋە كاسىپچىلىق ئىشلىرىنى تەرەققىي ئەتكۈزگەن. شۇ ئاساستا ئۇلارنىڭ ئىچكى ۋە تاشقى سودىسى ئۆسكەن. ئۇلارنىڭ مەدەنىي تۇرمۇشى گۈللەنگەن. 15-ئەسىرلەرگىچە ئۇيغۇرلار ئوتتۇرا ئاسىيادە شۇ دەۋرگە نىسبەتەن ئەڭ مەدەنىي ۋە ئالدىنقى قاتاردىكى خەلقلەردىن بولغان. ئۇلار 4-5-ئەسىرلەردىلا ئۆزلىرىنىڭ يېزىقلىرىنى ئىسلاھ قىلىپ، 13-14-ئەسىرگىچە ئىبارەت ئېلىپبەلىرىنى ئۆزگەن. مىلادىدىن 2-3-ئەسىر ئاۋالقى چاغلاردىلا، ئۇيغۇر مەدەنىيىتى گۈللەنگەن بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇلگە ۋە تەمۇنلىرى ئەتراپقا تەسىر قىلغان ئىدى. ئەندى يېڭى ھەرىپ ئاساسىدا ئېلىپبە ئىجات قىلىش ئەتىجىسىدە، ئۇ تەسىرات تېخىمۇ كەڭەيدى ۋە چوڭقۇر ئورۇن ئالدى. بۇ تەسىرات، بولۇپمۇ، ماۋرۇننەھرىدە، ئوتتۇرا ئاسىيەنىڭ باشقا جايلىرىدا، موڭغۇلىيەدە، خىتايدا كۈچلۈك بولدى. 11-ئەسىردە يېزىلغان «قۇتادغۇ بىلىك» (يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ) ۋە «دىۋانۇ لۇغەتىت تۈرك» (ماخمۇت قەشقەرىينىڭ) ئەسەرلىرى، ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ قانچىلىك يۈكسەك بولغانلىقىنى جانلىق شاھىتتۇر. «قۇتادغۇ بىلىك» پەلسەپە، ئېتىكا (جەمئىيەت ئەخلاقى)، مەنتىقى ۋە دۆلەت خوقۇقى پەنلىرىنىڭ جەملەشكەن ئەلمانى بولسا، «دىۋانۇ لۇغەتىت تۈرك» ئۇيغۇر تىلىنى ئەرەبچە مۇلاھىزە قىلغان ۋە ئۇيغۇر تىل، ئىملا قائىدىسىنى ئۇز ئىچىگە ئالغان بۈيۈك ئەدەبىي ۋە تارىخىي بىر مىراستۇر.

جەنۇبىي ئۇيغۇرستان (خوتەن، قەشقەر، خوتەن) توغرىلىق خىتاي يازغۇچىلىرى 5-ئەسىرلەردە دېھقانچىلىق، سودا-سانائەت ۋە مەدەنىيەت تەرەققىي قىلغان ئىدى، دەپ يازغان. يەنە ئۇلار ئۇيغۇرلارنى ئەمگەكسۆيگۈچ، مۇلايىم، پاك دىل، ۋەدىسىدىن يانمايدىغان ساغلام خەلق دەپ كۆرسەتكەن.

مەزكۇر سەيياھ، ۋاڭ-يەن-دېن ئۇيغۇرلارنىڭ پايتەختى (قارا خوجا) شەھىرى ھەيۋەت سېلىنغان بولۇپ، ئۇنىڭدا ئاسمانغا تاقاشقان ئۇرغۇن مۇنارىلار بار؛ شەھەردە مەدەنىي يوسۇندا ئىستىراھەت باغلىرى، گۈلخانىلار، ئىسپائلار، سۇزۇك كۆللەردە ئوينىشىپ ئويناپ يۈرگەن خەلق، كۆل ئەتراپىدا ساز-نەغمىلەر ئويناپ تۇرغان ...دەپ تەسۋىرلەيدۇ.

سەيياھنىڭ تەسۋىرىچە: ئۇيغۇرلار ئوچۇق، خۇشخۇي، ئادىل خەلق؛ ئۇلار چېۋەر، ماھىر ئۇستا بولۇپ، ئالتۇن، كۆمۈش، مىس، تۆمۈردىن تۈرلۈك ئەسۋاپلار ۋە يىپەك تاشلاردىن مارجان ۋە باشقا بېزەك ئەسۋاپلىرىنى ياسايدۇ؛ ئۇلار دېھقانچىلىق ۋە باغۋەنچىلىك ئىشىدا ماھىر، ئۇلارنىڭ مۇزىكا (ساز)نى ياخشى كۆرىدۇ. ھەممىسى دېگىدەك سازەندە. ئۇرغۇن مۇزىكا ئەسۋاپلىرىنىڭ ئىچىدە؛ پىپا، كۇڭ خۇ (25 تارلىق ئەسۋاپ) ئوخشاش مۇزىكىلىرىمۇ بار. ئۇلاردا سودا-تىجارەت تەرەققىي قىلغان بولۇپ، چەتكە ئالتۇن، كۆمۈش ۋە يىپەك تاشلاردىن ياسالغان ئەپەس ئەسۋاپلىرى، گۈللۈك رەختلەر، قۇندۇز، قاما، ئاق يەي ۋە ھاكازالارنى چىقىرىدۇ، دەپ يازغان.

ئەبۇلغازى ئۇيغۇرلارنىڭ ئەمگەكسۆيگۈچ، قابىلىيەتلىك، دېھقان ئىكەنلىكىنى ۋە سانائەتتە چېۋەرلىكىنى ئېيتىپ، ئۇلارنىڭ تارىم دەرياسى ئويمانلىقىنى گۈللەتكەنلىكىنى، چوڭ ئۆستەڭ-ئېرىقلار، كانالار، كارىزلار ياسىغانلىقىنى تەسۋىرلىگەن.

7-ئەسىرلەردە ئۇيغۇرلارنىڭ خىتاي ۋە باشقا ئەللەرگە مەرۋايىت، باشقا يىپەك تاشتىن ياسالغان جابدۇق، تۆمۈر، قورال-جابدۇق، توقۇلغان نەپىس مەخمەل، ئاق ماتا ۋە تىرىك مال ساتىدىغانلىقى مەلۇم. شەرق يازغۇچىلىرىنىڭ مەلۇماتلىرى بويىچە، ئىپەكچىلىك، يىپەك تاشتىن جابدۇق ياساش، قەنت ئىشلەپ چىقىرىش ۋە باشقىلارنى خىتايلار ئۇيغۇرلاردىن ئۆگەنگەن.

10-ئەسىر يازغۇچىسى گاردىزى ئۆزىنىڭ «زەينەل ئەخبار» دېگەن ئەسىرىدە، ئۇيغۇرستاندا مېۋە ناھايىتى كۆپ، بۇغداي، گۈرۈچ شۇنداق بولىدۇكى، ئاياق ئېلىپ مېڭىشقا بولمايدۇ. باغلىرىدا مېۋىنىڭ ھەممە خىللىرىدىن بار. ئىپەكچىلىك شۇنچە تەرەققىي قىلغانكى، ھەر بىر ئۆيدە ئىككى مىڭ ئۆيتىن كام ئەمەس ئۈژمە دەرەقلىرى بار. مەرۋايىت، يىپەك تاشلاردىن ياسالغان نەپىس ئەسۋاپ ۋە باشقا سانائەت تاۋارلىرىنى چەتكە چىقىرىدۇ، دەپ يازغان.

13-ئەسىر بېشىدا شەرقىي تۈركىستاننى ئارىلاپ، خىتايغا ئۆتكەن ۋېنېتسىيەلىك سەيياھ ماركو پولو تارىم ئەتراپىنى ئۇيغۇرستان دەپ، ئۇيغۇرلارنىڭ شەھەرلىرى كۆپ، مەركىزى شەھىرى قارا خوجا دەپ يازغان.

بۇ ئېيتىلغانلاردىن شۇنداق خۇلاسە چىقىدۇ: ئۇيغۇر خەلقى ھازىرقى شەرقىي تۈركىستان ئۆلكىسىنىڭ ۋە قىسمەن قانسۇ، شەنشى ئۆلكىلىرىنىڭ بىر قىسمىدا قەدىمدىن ياشاپ كەلگەن ۋە شۇ يەرلەرنىڭ ئۆزىكى ئىگىلىرى بولغان. تۈرك قەبىلىلىرىنىڭ ئىچىدە 15-ئەسىرگىچە ئەڭ مەدەنىي ۋە ئەڭ تەرەققىي قىلغان خەلق ھېسابلىنىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ تارىخىي دەۋرلىرىنى شۇ جايلاردا ياشاپ ئۆتكۈزۈپ كەلدى. ئۇلار زامانىسىدا باشقا تۈرك قەبىلىلىرى ۋە باشقا خەلقلەرگە مەدەنىيەت مىراسلىرىنى تارقاتتى ۋە ئۇلارنىڭ تەرەققىياتىغا يار-يۆلەك بولدى.

ئۇلاردىكى ئولتۇراقلىق، دېھقانچىلىق ۋە ھۈنەرۋەنچىلىك ھەم شەھەر ۋە ئۆزلەشتۈرۈش سانائەت ۋە سودا-تىجارەتنىڭ قەدىمىيدىن تەرەققىي ئەتكەنلىكى ئۈچۈن، ئۇلاردا فېئوداللىزم قۇرۇلۇشى باشقا تۈرك خەلقلىرىدىن ئاۋال تەرەققىي قىلغان.

تەھرىر ـ بۆلۈمى

ئۇيغۇر ھەققىدىكى بۇ قىسقىچە تارىخ جەنۇبىي ... باشى ... بويىدى بولۇپ 2 نۆۋەت ...

پروفېسسور د.ئا.بوروۋكوۋ.

ئوتتۇرا ئاسىيە خەلقلىرىنىڭ مەدەنىي تۇرمۇش تارىخىدا ئۇيغۇرلارنىڭ تۇتقان ئورنى

8- ئەسىردە بولغان ئەرەپلەر ئىستىلاسى ئوتتۇرا ئاسىيە خەلقلىرىنىڭ، شۇ جۈملىدىن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەدەنىي تەرەققىياتىنى ئۇزاق شەرق مەدەنىيىتى بىلەن ئەمەس، بەلكى مۇتەرەققىي ئاسىيە مەدەنىيىتى بىلەن يېقىنلىشىشقا يول ئاچتى. لېكىن ئۇزاق ۋاقىتلاردا، ھەتتا موڭغۇللار ئىستىلاسىدىن كېيىنمۇ ئۇيغۇرلار ئۆزلىرىنىڭ كونا ئادەتلىرىنى تاشلىماي كەلدى. ئۇيغۇرلارنىڭ يېزىقى 8- ئەسىرلەردە پەيدا بولغان.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەڭ قەدىمىي ئەسەر-ئەتىقىلىرى ئورخۇن دەرياسى يېنىدا تېپىلغان ئىدى. بۇنىڭدىن باشقا مانىخەي، خرىستىيان، بۇددا مەزھەبلىرى مەزمۇنىدا بولغان ئەڭ كونا ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىن ۋە شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھوقۇقىي ھۆججەتلىرىدىن ئىبارەت بولغان كۆپ ئەسەر-ئەتىقىلەر ساقلىنىپ كەلگەن.

ئەرەپلەر ئىستىلاسىدىن كېيىن ئىسلامنىڭ تارقىلىشى بىلەن بىللە، ئەرەپ ئېلىپبەسى ئۇيغۇرلارنىڭ بۇرۇنقى يېزىقىنى ئاستا-ئاستا سىقىپ چىقىرىشقا باشلايدۇ. بۇ جەھەتتىن قاراخانىيلار دەۋرىدىكى قەشقەر مۇسۇلمان دۆلىتىدە 11- ئەسىردە ئايرىم ئۆزگىرىشلەر باشلىنىدۇ. قاراخانىيلار سامانىيلارنىڭ يېڭى فارس دۆلىتى ھۆكۈمدارلىرىنىڭ ھاكىمىيەتچىلىكىنى يوق قىلىپ، 10- ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ئوتتۇرا ئاسىيەنىڭ كۆپ يېرىنى ئۆزلىرىگە قارىتىپ ئالىدۇ.

قەشقەر ئەڭ مۇھىم مەدەنىي ۋە ئىلمىي مەركەزگە ئايلىنىدۇ. لېكىن قاراخانىيلار دۆلىتىدە بالاساغۇنلۇق يۈسۈپ خاس ھاجىپ تەرىپىدىن 1070- يىلى يېزىلغان بىرىنچى ئەدەبىي ئەسەرلەردىن بولغان ئەلىم- تەربىيەۋى «قۇتادغۇبىلىك» داستانىنىڭ ئۇيغۇر ئېلىپبەسىدە يېزىلغان كۆچۈرمىلىرى قەشقەردىن ئاشقىرى جايلاردا خېلىلا كېيىن پەيدا بولىدۇ. 11- ئەسىردە ياشىغان مەشھۇر ئالىم ماخمۇت قەشقەرىي: «ئۇيغۇرلارنىڭ تىلى تازا تۈرك تىلىدۇر ۋە ئۇلارنىڭ ئۆز ئارا قوللىنىدىغان 94 ھەرىپتىن ئىبارەت يېزىقى بار» دەپ يازغان ئىدى.

قاراخانىيلار دەۋرىدە بولغان قەشقەر تىلىنى، ماخمۇت قەشقەرىي «خاقان مەلىكلىرىنىڭ ۋە ئۇلارنىڭ شاگىرتلىرىنىڭ ئەڭ چىرايلىق تىلى» دەپ ھېساپلايدۇ.

لېكىن بۇ دەۋرلەردە ئەرەپ ئېلىپبەسى قەدىمقى ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنى تولۇق يوسۇندا تېخى سىقىپ چىقارمىغان ئىدى.

قاراخانىيلار دۆلىتىنىڭ ئۆرۈلگىنىدىن كېيىن، ئۇيغۇرلار ئوتتۇرا ئاسىيەنىڭ سەياسىي ۋە مەدەنىي ھاياتىدىن ئاز ۋاقىت چەتتە قالىدۇ.

لېكىن شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئەدەبىيات ساھاسىدىكى تەسىرلىرى خوشنا ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ تىللىرىدىن خېلە ئورۇن ئالاتتى. مەسىلەن: بۇ ئەرسىنى بىز ئەخمەت يۈگنەكىنىڭ «خىبەت-ئۇل ھەقايىق» ئەسىرىدە ياكى ئەخمەت يەسەۋىي ۋە ئۇنىڭ شاگىرتلىرىنىڭ شېئىرلىرىدا كۆرۈشىمىز مۇمكىن.

موڭغۇللار شەرقىي تۈركىستاننى ئىشغال ئەتكەندىن كېيىن، ئۇيغۇرلار چىڭگىزخان دۆلىتىدە يەنە چوڭ مەدەنىي بىر كۈچ بولۇپ ئورۇن ئالدى. موڭغۇللار قەدىمقى ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنى بەزىبىر ئۆزگىرىشلەر كىرگۈزۈپ ئۆزلەشتۈرۈپ ئالدى. ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزلىرى بولسا، دۆلەت ئىدارىلىرىدا چوڭ مەنسەپلەردە كەڭ يوسۇندا ئىشلىگەن ئىدى.

شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇيغۇر تىلىدا ئىشلىتىلىپ كېلىنگەن ئۇرغۇن سۆزلەر موڭغۇل تىلىدىمۇ ئىشلىتىشكە باشلاندى.

13- ئەسىردە ئۆتكەن جۇۋەينى دېگەن ئىران تارىخچىسى «تارىخ جاھانگۇشەي» دېگەن ئەسەرىدە ھەممە ئادەملەر ئىلىم-پەن بىلەن مەشغۇل بولۇشى، ئۇيغۇر تىلى ھەم يېزىقى بىلەن مەشغۇل بولۇشنى ئەۋزەل كۆرگەن.

بەزى بىر مەلۇماتلارغا قارىغاندا، 14- ئەسىردە ئىراننىڭ شىمالىي قىسمىدا ياشىغان كۆچمەن خەلق ئوتتۇرىسىدا ئۇيغۇر ئېلىپبەسى ئەرەپ ئېلىپبەسىگە قارىغاندا تولاراق مەلۇم ئىدى.

(ئاخىرى بار).

پروفېسسور ك. ئا. بوردوۋوۋ.

ئوتتۇرا ئازىيە خەلقلىرىنىڭ مەدەنىي تۇرمۇش تارىخىدا ئۇيغۇرلارنىڭ تۇتقان ئورنى

(ئاخىرى، بېشى ئوتكەن ساندا).

موڭغۇل ھاكىملىرىنىڭ ئوتتۇرا ئازىيە ۋە ئىراندىكى سارايلىرىدا ئۇيغۇر خىزمەتچىلىرى چوڭ ئورۇنلاردا خىزمەت قىلدى. ئۇيغۇرلاردىن چىققان مۇئەللىم ۋە پۈتۈكچىلەر تومۇر ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادلىرىنىڭ دولەت ئىدارىلىرىدە دايىم ئىشلەپ كەلگەن ئىدى.

ئۇيغۇرلارنىڭ ئەڭ قەدىمىي ئېلىپبەسىنى قوللىنىش ئوتتۇرا ئازىيە بىلەن ئىراندا 15- ئەسىرنىڭ تا ئاخىرىغىچە داۋام قىلىپ كەلدى. بۇ توغرىلىق شۇنداق مەلۇماتلار بار: تومۇرنىڭ تارىخىنى يازغان شارافىددىن ئىيەزدى (1454- يىلى ۋاپات بولغان) ۋە پۈتۈن دۇنيا تارىخى، «زۇبدەت- ئۇل- ئەسەر»نى تۈرك تىلىدا يېزىپ چىققان ئابدۇللا بىن مۇھەممەت بىن ئەلى ئەسرۇللا، تومۇر دەۋرىدىكى ئۇيغۇر پۈتۈكچىلىرى تەرىپىدىن قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىقى بىلەن يېزىلغان «تارىخى خانى» دېگەن شېئرىي ئەسەردىن پايدىلانغان. بۇ ھەقتە «زۇبدەت- ئۇل- ئەسەر» دە تۆۋەندىكىلەر ئېيتىلغان: «تارىخى خانى دۇركى ئۇيغۇر باخشىلارى ئانى ئۇيغۇر خەتى تىلفىتى بىلان يېتىپ تۇرلار».

15- ئەسىرنىڭ داۋامىدا قىسقا مۇددەت ئىچىدە يەنى 1432- يىلدىن 1437- يىلغىچە پەقەت بىر ھىراتنىڭ ئۆزىدە ئۇيغۇر پۈتۈكچىلىرى تەرىپىدىن ئۇيغۇر ئېلىپبەسى بىلەن بىر نەچچە ئەسەرلەر: «بەختىيارنامە»، «تەزكىرەئىي ئەمبىيا»، «مىخراجنامە» ۋە بۇلاردىن باشقا ھىراتتا ئابدۇررازاق باخشى دېگەن كىشىنىڭ تەشەببۇسى ئارقىسىدا «قۇتادغۇ بىلىك» داستانىنىڭ نۇسخىسى ئۇيغۇر يېزىقى بىلەن كوچۈرۈلدى.

ھىرات ئەسكەر بېشى بولغان شاخرۇخ مىرزا ئۈچۈن ئۇيغۇر باخشىسى باقۇر مەنسۇر 1432- يىلدا تۈرك تىلىدىكى شېئرىي ھەم دىنىي ئەسەرلەرنىڭ مەجمۇئەسىنى ئۇيغۇر ئېلىپبەسىدە كوچۈرۈپ چىقتى. يەنە 14- ئەسىردە ياشىغان ئۇلۇغ شائىر خارەزمىنىڭ ئاتاقلىق ئەسەرلىرىدىن بولغان «مۇھەببەتنامە»سىمۇ ئۇيغۇر ئېلىپبەسىدە كوچۈرۈلگەن.

ئالتۇن ئورداخانلىرىنىڭ ۋە تومۇر ئەۋلادلىرىنىڭ، خۇسۇسەن زاھىرىددىن بابۇرنىڭ دادىسى ئومەر شەيخنىڭ ئۇيغۇر يېزىقى بىلەن يېزىلغان يادىكارلىقلىرى مەلۇم. قانداقلا بولمىسۇن، قەدىمقى ئۇيغۇر تىلى ئوتتۇرا ئازىيە، زاكاۋكازىيە ۋە كىچىك ئازىيەنىڭ باشلاپقى دەۋرىدىكى تۈرك ئەدەبىي تىللىرىنىڭ تۈزۈلىشىگە چوڭ تەسىر قىلغان.

15- 16- ئەسىرلەردە ئوتتۇرا ئازىيەدە چىققان ئەدەبىي ئەسەرلەر، مەسىلەن، رابغۇزىنىڭ «قىساسۇل ئەنبىيە» دېگەن كىتابى ۋە تەرجىمە كىتابلار قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىنىڭ تەسىرى بىلەن يېزىلغان. قەدىمقى ئۇيغۇر تىلى تۈرك ئەدەبىي تىللىرى ئىچىدە ئەڭ كونا تىل بولغانلىقىدىن، تومۇر دەۋرىدە بولغان ئەتائىي، سەككاكىي، لۇتفىي ۋە ئوتتۇرا ئازىيەنىڭ باشقا شائىرلىرىنىڭ شېئرىيەت تىللىرىنىڭ تۈزۈلىشىگە تەسىرى بولدى. ئۇلۇغ شائىر ئەلشىر ناۋائىي «سەككاكىي ۋە لۇتفىيلار ئۇيغۇرچە چىرايلىق سوز تۈزۈشكە ئۇستا شائىرلار» دەپ كورسىتىپ ئوتكەن ئىدى.

ئوسمانلى تۈرك تىلى بىلەن ئەزەربەيجان تىلىنىڭ باشلاپقى تۈزۈلىش دەۋرىدە ئۇلارنىڭ يازغۇچىلىرى ئوزلىرىنىڭ يازغان ئەسەرلىرىدە قەدىمقى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ شەكىللىرىنى قوللىنىپ كەلگەن.

شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئوتتۇرا ئازىيە ۋە ئىران بىلەن قاراخانىيلار دەۋرىدە بولغان مەدەنىي ئالاقىسى بارغانسىرى داۋام قىلىپ كەلدى. قەدىمقى ئىران داستانىنىڭ قەھرىمانلىرى ئەفراسىياپ ۋە رۇستەم يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ «قۇتادغۇ بىلىك» دېگەن داستانىدىمۇ بار. بۇ داستاننىڭ شېئرىي تۈزۈلىشى فىردەۋسىنىڭ مەشھۇر «شاھ نامە»سىغا ئوخشاپ كەلسە، مەزمۇنى شۇنداقلا ئىراننىڭ مەشھۇر «قابۇس نامە»سىغا ئوخشايدۇ. شەرقىي تۈركىستان بىلەن ئوتتۇرا ئازىيە ئارىسىدىكى مەدەنىي ئالاقە كېيىنكى دەۋرلەردىمۇ شۇ تېرىقىدە يەنى ئۇمۇمىي مەدەنىيەتكە ئاساسلىنىپ تەرەققىي قىلىپ كەلدى.

ئوتكەن دەۋرلەردە ياشىغان ئوتتۇرا ئازىيە يازغۇچىلىرى ئارىسىدا ئۇيغۇر يازغۇچىلىرىمۇ ئاز ئەمەس ئىدى. پەرغانىدا ياشىغان مۇترىبە دېگەن قەشقەر شائىرەسى ئوز زامانىسىدا مەشھۇر ئىدى. ناۋائىي دەۋرىدىكى شاھ ۋاقتىدا ھىرات شائىرلىرى ئارىسىدىمۇ قەشقەردە تۇغۇلغان شائىر بولغان. 19- ئەسىردە قوقان خېنى ئومەرخان دەۋرىدە بولغان ۋە قوقان شائىرلىرىنىڭ «مەجمۇئەتۇ شۇئەرا» دېگەن دىۋانىدا شېئىرلىرى بېسىلغان قەشقەر شائىرى ھۇسلەتنى ئۇچرىتىمىز.

شۇنىڭ بىلەن بىللە، ناۋائىي دەۋرىدىن باشلاپ ئوتتۇرا ئازىيە خەلقلىرىنىڭ روھىي ھاياتىدا شەرقىي تۈركىستان شائىرلىرىنىڭ شېئرىي ئەسەرلىرى كەڭ ئورۇن ئېلىپ كەلدى.

ئىككى شېئىر

مۇھەممەت مەتتۇرسۇن

ۋەتەن مۇھەببىتى

ئانا ۋەتەن مېنىڭ ئالتۇن دىيارىم،
مۇھەببىتىم ساڭا دىلدىن تاشىدۇ.
سەن جاھاندا تېپىلغۇسىز بىر ماكان،
ئارزۇلىرىم سەن بىلەن گۈل ئاچىدۇ.
مېھرىڭ بىلەن ساغلام ئۆسۈپ چوڭ بولدۇم،
ئوقۇماقتا ھازىر ئوغلۇڭ يات ئەلدە.
شۇنداقتىمۇ سېنىڭ ئۈچۈن ئۇخلىماي،
تىزماقتىمەن تۈرلۈك - تۈمەن گۈلدەستە.
مەيلى! قانداق جاغدا بولسۇن ۋەتىنىم،
ھۆرجامالىڭ كەتمەيدۇ كۆز ئالدىمدىن.
سەندە ئۆتكەن مېنىڭ شۇ ئاي - كۈنلەر،
بىر مىنۇتمۇ چىقماس مېنىڭ يادىمدىن.
سەندە ئۆتكەن كۈنلىرىمنى مەن ئەسلەپ،
ۋەتەن سېنى سېغىندىم مەن دىلىمدىن.
ئىپتىخارلىق ھېس قىلىمەن مەڭگۈگە،
قوينى قانات سەندەك گۈزەل ئېلىمدىن.

يۇرتۇم كېرىيە

يۇرتۇم كېرىيە گۈل ماكان،
ئەجەپ مۇنبەت يەرلىرى.
ئۇندا بەردى مول مېۋە
ئەلنىڭ تۆككەن تەرلىرى.
ئەلنىڭ تۆككەن تەرلىرى،
يۇرتنى قىلدى لالىزار.
قۇچىقىدا ياشايدۇ
خەلقىم شۇنچە بەختىيار.
تارىخلاردا خەلقىمنىڭ
ئۆچمەس شەرەپ - شانى بار.
خەلقلەرادا دوستلارنىڭ
ئېغىزىدا نامى بار.
ئەشۇ نامنى خەلقىمىز
ساقلاپ كەلدى ھېلىمۇ.
مېھنەت قىلىپ زەپەرنى،
بويلاپ كەلدى ھېلىمۇ.
خەلقىم قىلىپ جەڭ - مېھنەت،
ھەر كۈنى زەپەر قۇچماقتا.
ئالغا ئەنشىنال كۆككىدە،
بۈركۈت بولۇپ ئۇچماقتا.
ئۇچسام دەيمەن بۈركۈت بوپ،
مەنمۇ ئەلگە قېتىلىپ.
مۇرادىمغا يېتەتتىم،
بەختىم گۈلى ئېچىلىپ.
مەن تىرىشىپ ئوقۇيمەن،
يېتىش ئۈچۈن ئىتراققا.
يېڭى مەزمۇن قوشىمەن،
ئەجرىم بىلەن ھاياتقا.
خەلقىم ئۈچۈن مەن چوقۇم،
كەلتۈرىمەن شان - شەرەپ.
ئۆگىنىمەن ئۆزۈمنىڭگەھا.
قويۇپ قاتتىق مەن تەلەپ.

(ئاپتور: مىسىر ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتى شوبە ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇيدۇ)

ئىسلامدىكى جىنايى ئىشلار قانۇنلىرى

«فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ (دىللىرىدا ئەگرىلىك بار، گۇمراھلىققا مايىل، كىشىلەر پىتنە قوزغاش ۋە ئۆز رايى بويىچە مەنە بېرىش ئۈچۈن، مۇتەشابىھ ئايەتلەرگە ئەگىشىدۇ)».

(سۈرە ئالئىمران 7-ئايەت)

دۇنيادا ئادەملەر پەيلى ئوخشاش ئەمەس،
شۇڭلاشقا ھەركىم ئۆزىنى نادان دېمەس.
بىلەلىسەڭ ھەقىقەت پەقەتلا بىردۇر،
ئەمما باتىلنىڭ سانى شۇنچە زور دۇر.

جىنايەت كۆپىنچە ۋاقىتلاردا شەخسلەر تەرىپىدىن كوللېكتىپقا (ئومۇمغا) بولىدۇ. شۇڭا ئۈچۈن جىنايەت ۋە جازا مەسىلىسى؛ كىشىلەرنىڭ شەخسلەر بىلەن كوللېكتىپ ئارىسىدىكى تەبىئى ئالاقىگە بولغان ئىدىيىۋى نەزىرىيىسى بىلەن زىچ ئالاقىدار دۇر.

دېموكراتىك دۆلەتلەر (يەنى: غەرب كاپىتالىستىك دۆلەتلىرىگە ئوخشاش دۆلەتلەر) شەخسلەرنى ئۇلۇغلاشتا ھەقىقەتەن چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىدۇ، ھەتتا ئۇلارنى پۈتۈن ئىجتىمائى ھاياتنىڭ ئاساسلىق تۈۋرۈكى قىلىۋالىدۇ، شۇڭا ئۇلار كىشىلىك ئەركىنلىك داۋاسى بىلەن كوللېكتىپنىڭ ھەققىگە ھۆرمەت قىلمايدۇ بەلكى ئۇنىڭغا تاجاۋۇز قىلىدۇ.

مانا بۇ نەزىرىيە جىنايەت ۋە جازا ئىشلىرىدىمۇ ئۆز تەسىرىنى كۆرسەتمەكتە؛ بۇخىل نەزىرىيىدىكى دۆلەتلەر جىنايەتچىلەرگە ئىنتايىن ئارتۇق مېھرىبانلىق قىلىدۇ. ھەتتاكى كوللېكتىپنىڭ ھوقۇقىغا تاجاۋۇز قىلغانلىق جىنايەتلىرى بىلەن تېگىشلىك جازا كۆرۈلگەن شەخسلەرنى بۇخىل نەزىرىيىدىكى دۆلەتلەر، جەمئىيەتنىڭ قۇربانلىرى دەپ قاراپ ئۇلارنى نىرۋىسى چارچىغان ياكى ئۆز پەيلىگە ئىگە بولالمىغان دېگەنگە ئوخشاش سەۋەبلەرنى ۋە ئۆزرىلەرنى كەلتۈرۈش ئارقىلىق جىنايەتچىلەرنى ئاقلاشقا تىرىشىدۇ. شۇندىن كېيىن ئۇلارنىڭ جازاسىنى مۇمكىن قەدەر تۆۋەنلىتىشكە ئۇرۇنىدۇ، نەتىجىدە: جىنايەتچىلەرگە بېرىلگەن جازالار جازا دائىرىسىدىن چىقىپ كەتكىلى تاس قالىدۇ.

سوتسىيالىستىك دۆلەتلەرنىڭ نەزىرىيىسى دېموكراتىك دۆلەتلەرنىڭ ئەكسىچە بولۇپ، بۇ دۆلەتلەر كوللېكتىپنى جەمئىيەتنىڭ ئەڭ مۇقەددەس ئاساسى دەپ ئېتىقاد قىلىدۇ. شۇڭا سوتسىيالىستىك جەمئىيەتلەردە دۆلەتكە قارشى چىققان شەخسلەر

دۆلەت تەرىپىدىن ئىنتايىن قاتتىق ئازاپ - ئوقۇبەتلەرگە ئۇچرايدۇ، بۇ دۆلەتلەردە كىشىلىك ئەركىنلىكنىڭ ھۆرمىتى بولمايدۇ.

ئەمدى ئىسلام دىنىغا كەلسەك:

ئىسلام دىنى نەزىرىيىسىدە شەخسلەر بىلەن كوللېكتىپقا بىر كۆزدە قارىلىدى (يەنى ئوخشاش قارىلىدۇ) ۋە ئەمەلىيەتتە ئۇ، ھەر ئىككىلىسىنىڭ ئەركىنلىكىنى ۋە ھۆرمىتىنى ئوخشاشلا قوغدايدۇ، ھېچ بىر ۋاقىتتا بۇلارنىڭ بىرىنى بىرىگە قۇربان قىلىپ بەرمەيدۇ، بۇلارنى ھەمىشە ئوخشاشلا ئىھتىرام قىلىدۇ

ئىسلام دىنى جازالاش قانۇنلىرىنى خالىغانچە قارار قىلمايدۇ ۋە ئۇ قانۇنلارنى ھېساپسىزمۇ يۈرگۈزمەيدۇ. مانا ئىسلام دىنىنىڭ بۇ ھەقتىكى نەزىرىيىسى بۈتۈن يەر يۈزىدىكى نىزاملارغا ئوخشىمايدىغان بىر خىل ئالاھىدىلىككە ئىگە دۇر. ئىسلامنىڭ بۇ خىل نەزىرىيىسى گاھىدا دېموكراتىك دۆلەتلەرنىڭ نەزىرىيىسىگە گاھىدا سوتسىيالىستىك دۆلەتلەرنىڭ نەزىرىيىسىگە ماسلىشىپ قالىدۇ. لېكىن ئۇ ھەر ھالدا ئادالەت مىزانىنىڭ دەل ئوتتۇرىسىدىن تۇتىدۇ. جىنايەتكە جىنايەت سادىر قىلغۇچى شەخسنىڭ ۋە جىنايەت قىلىنغۇچى كوللېكتىپنىڭ كۆزلىرى بىلەن شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە ئوخشاشلا قارايدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ھېچ تايىسى تەرەپكە قىلچە مايىل بولمايدىغان كەسكىن، ئادىل جازالارنى تېگىشلىك ھالدا قارار قىلىدۇ. ھېچ ئىزدەنمەستىن ۋە تەپەككۇر قىلماستىن مەسىلىنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشىنىلا ئالىدىغان بەزى كىشىلەرگە، ئىسلامنىڭ بۇزۇقچىلىقلارنى توسۇش ۋە ئۇلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن قارار قىلغان ئادىل جازا قانۇنلىرى بەزىدە تەتىلىك (دېرىگلىك) بولۇپ كۆرۈنىدۇ. لېكىن ئۇ قانۇن ھەتتاكى جىنايەت سادىر قىلغۇچى شەخسنىڭ سادىر قىلغان جىنايىتىدە ھېچ بىر ئۆزرە، ياكى بىرەر شۈبھىنىڭ بولمىغانلىقىغا ئۆزى (يەنى قانۇن) كېپىل بولمىغۇچىلىك ئۇ ھەرگىزمۇ تەتبىق قىلىنمايدۇ.

ئۇ (يەنى ئىسلام قانۇنى)، ئوغرىلىق قىلغۇچىنىڭ قولىنى كېسىشنى قارار قىلىدۇ لېكىن ئۇنىڭدا بىرەر شۈبھە كۆرۈلسە قولىنى ھەرگىزمۇ كەسمەيدۇ. چۈنكى ئوغرىلىق جىنايەتلىرى ئاساسەن ئاچارچىلىقتىن كېلىپ چىقىدۇ. ئۇ، زىنا قىلغۇچى ئەر بىلەن زىنا قىلغۇچى ئايالنى رەجىم قىلىشقا قارار قىلىدۇ، ئەمما ئۇلار (يەنى زىنا قىلغۇچى ئەر ۋە ئايال) توي قىلغانلاردىن بولمىسا (يەنى بۇلارنىڭ ھېچ بىرى ئۆيلەنمىگەن بولۇپ، توي قىلغانلار قاتارىدىن بولمىسا) ياكى ئۇلارنىڭ پاھىشە قىلمىشلىرىنى تۆت ئادەمنىڭ ئۆز كۆزلىرى بىلەن ھېچ توسالغۇسىز، ئوچۇق ۋە ئاشكارا كۆرگەنلىك گۇۋاھلىقلىرى بولمىسا ئۇلارنى رەجىم قىلمايدۇ. ئىسلام قارار قىلغان جازا قانۇنلىرىنىڭ ھەممىسى مانا موشۇنىڭغا ئوخشاش ئىنچىكە ھەم ھېكمەتلىكتۇر.

بىز بۇلارنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ قارار قىلغان كەسكىن پىرىنسىپتىن ئالىمىز،

ئۆمەر بولسا ئىسلام دۇنياسىدىكى ئەڭ ئاتاقلىق ئالىملارنىڭ بىرى ئۇ ھەم ئۇنىڭ ئۈستىگە شەرىئەتنى يۈرگۈزۈشتە ئەڭ كەسكىن ئەڭ مۇستەھكەم كىشىدۇر. ھەرگىزمۇ ئۇنىڭغا ئىسلام قانۇنلىرىنى تەتبىق قىلىشتا كەچۈرۈملۈك قىلىۋاتقان دەپ تۆھمەت قىلىشقا مۇمكىن بولمايدۇ. قۇرغاقچىلىق ۋە ئاچارچىلىق يۈز بەرگەن يىللاردا ئۆمەر ئوغۇرلۇق قىلغۇچىنىڭ قولىنى كېسىشتىن ئىبارەت جازا قانۇنىنى يۈرگۈزمىگەن. چۈنكى ئۇ ۋاقىتتا ئاچارچىلىق سەۋەبىدىن كىشىلەرنىڭ ئوغۇرلۇق قىلىشقا مەجبۇرلانغانلىقى ھەققىدە شۈبھە تىكلەنگەن ئىدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ «اِدْرَأُوا الْحُدُودَ بِالشُّبُهَاتِ (شۈبھىلەر [تېپىلىش] بىلەن جازالارنى ئۆتتۈرۈۋېتىڭلار)» دېگەن ھەدىسىنىڭ روھىغا ئاساسەن بۇ ھەقتە تەۋىلگە موھتاج بولمايدىغان كەسكىن بىر پرىنسىپ باردۇر، ئۇ بولسا «جىنايەتكە ئىشتىراكچى سە-ۋەبلەرنىڭ بولۇشى (جىنايەتچىنى) جازالاشتىن توسىدۇ» دېگەنلىك.

ئەگەر بىز ئىسلام قارار قىلغان جىسمى جازا قانۇنلىرىدىكى ئۇنىڭ سىياسەتلىرىنى كۆرۈپ ئۆتىدىغان بولساق ئۇنىڭ ئاۋال جەمئىيەتنى جىنايى ئىشلارغا تۈرتكە بولىدىغان سەۋەبلەردىن ساقلاشقا تىرىشىدىغانلىقىنى ئەلۋەتتە بىلىپ يېتىمىز. ئۇ شۇنىڭدىن كېيىن ئۆزىنىڭ جازا قانۇنلىرىدىكى ئادالەتكە قانائەتلەنگەن ھالدا تېگىشلىك جازالارنى قارار قىلىدۇ. جەمئىيەت ئەگەر بىرەر سەۋەبنىڭ توسقۇنلۇقىدىن جىنايى ئىشلارنىڭ كېلىپ چىقىشىغا تۈرتكە بولىدىغان ئاساسلارنى توسالمىسا ياكى ئۇ جىنايەتكە قانداقلا بولسۇن بىرەر شۈبھە تىكلەنسە بۇ ۋاقىتتا مۇشۇ سەۋەبلەر بىلەن جىنايەتچىلەرگە تېگىشلىك جازا قانۇنلىرى يۈرگۈزۈلمەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىسلام مەھكىمىسى جىنايەتچىلەرنى قويۇ-ۋېتىشكە ياكى تېگىشلىك جازالارنى ئۇلارنىڭ جىنايەت دەرىجىسىگە قاراپ مۇۋاپىق ھالدا يەڭگىللىتىشكە مەجبۇر بولىدۇ.

ئىسلام دىنى بايلىقلارنى ئادالەت بىلەن تارقىتىشقا تىرىشىدۇ. مەسىلەن: ئىسلام دۆلىتى خەلىفە ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىزنىڭ ۋاقتىدا جەمئىيەتتىن پېقىرلىقنى ئېلىپ تاشلاش دەرىجىسىگە يەتكەن.

ئىسلام دۆلىتى ھەربىر شەخسنىڭ دىنىدىن، يۇرتىدىن، تىلىدىن، رەڭگىدىن ۋە ئۇنىڭ ئىجتىمائى ھاياتتىكى ئورنىدىن قەتئىي نەزەر ھالدا ئۇلارنىڭ ھەممىسىگە بىردەك كېپىللىك قىلىدۇ. دۆلەت ھەربىر شەخسكە ئۇلار لايىقىدا خىزمەت (ئىش) تېپىپ بېرىش، ئەگەر مۇۋاپىق ئىش تېپىلمىسا ياكى ئۇلار ئىشلەشكە ئاجىز كەلسە بەيتۇلمالدىن (يەنى دۆلەت خەزىنىسىدىن) ئۇلارنى تەمىنلەشكە كېپىلدۇر. ئىسلام مانا بۇ ۋەسىلىلەر بىلەن ئوغۇرلۇق قىلىشقا تۈرتكە بولىدىغان سەۋەبلەرنىڭ ئالدىنى ئالغان بولىدۇ.

ئۇ يەنە شۇنىڭلىق بىلەن سادىر بولغان ھەرقانداق جىنايەت توغرىسىدا ئۇنىڭغا جازا قانۇننى يولغا قويۇشتىن بۇرۇن جىنايەتچىنىڭ سادىر قىلغان بۇ جىنايىتىدە بىرەر شۇبھە ياكى مەجبۇرلىنىش بارمۇ يوق بۇ ھەقتە ئىنتايىن ئىنچىكە تەھقىقلارنى ئېلىپ بارىدۇ.

ئۇ، جىنسىي كۈچىنىڭ (شەھۋەتنى قاندۇرۇشقا) زورلايدىغانلىقىغا ۋە ئۇنىڭ ئىنسانىي (زىناغا) مەجبۇرلاشتىكى قاتتىق ئازابىغا ھەقىقەتەن ئېتىراپ قىلىدۇ. لېكىن ئۇ (يەنى ئىسلام) مۇشۇ شەھۋەتنى قانۇنلۇق يول بىلەن قاندۇرۇشقا بۇيرۇيدۇ، ئۇ بولسا توي قىلىشتىن ئىبارەت. شۇڭا ئىسلام ياشلارنىڭ بۇرۇنراق ئۆيلىنىشلىرىنى تەشەببۇس قىلىدۇ. ئەگەر توي قىلىشقا ئىقتىسادى تەرەپلەردىن يېتەرسىزلىك كۆرۈلسە دۆلەت خەزىنىسىدىن ئۇنى تولۇقلايدۇ.

يەنە ئۇ جەمىيەتنى شەھۋەتلەرگە تۈرتكۈ بولىدىغان جىمى ۋەسىلىلەرنىڭ ھەممىسىدىن ئازلاشقا، ئائىلە تىكلەرنى بەرپا قىلىپ دۆلەتنى-جۈملىدىن ئومۇم خەلقنى-ياخشىلىققا يۈزلەندۈرۈشكە ۋە بوش ۋاقىتلارنى ئاللاغا يېقىنلىشىش بىلەن مەشغۇل قىلىشقا تىرىشىدۇ ۋە تەشەببۇس قىلىدۇ. دېمەك ئىسلام بۇ ۋەسىلىلەر ئارقىلىق ھەرقانداق جىنايەتنىڭ كېلىپ چىقىشىنى توسالايدۇ. يەنە شۇنداقتىمۇ ئۇ، جىنايەتچى جەمىيەت ئەخلاقىنى تۆۋەنلىتىپ، ئۆزىنىڭ ئىنسانى ئالاھىدىلىكىنى يوقاتمىغۇچىلىك ئۇنىڭغا جازا بېرىشكە ئالدىرىمايدۇ.

ئەمدى ھەركىمنىڭ زېھنىگە مۇنداق بىر پىكىر كېلىدۇ؛

بۈگۈنكى كۈندىكى ئەخلاقى، ئىجتىمائى ۋە ئىقتىسادى ئەھۋاللارنىڭ ھەممىسى ياشلارنى توي قىلىشتىن يىراقلاشتۇرىۋاتىدۇ ۋە ئۇلارنى جىنايەتلەرگە يېقىنلاشتۇرىۋاتىدۇ! بۇ توغرا. ھەممىنىڭ ئورنىنى ئىسلام ئېلىشى لازىم. ئەگەر ئۇنداق بولمايدىكەن جەمىيەتتىكى بۇزۇقچىلىقلاردىن ئىسلام مەسئۇل بولالمايدۇ. ئىسلام تەتبىق قىلىنغان ۋاقىتتا، ياشلارنى تۆۋەنلەشكە تارتىدىغان شەھۋانى سارالغۇلۇقنىڭ سەۋەبلىرى بولمايدۇ. شۇنىڭدەك نومۇسسىز كىنولار، ھاياسىز گېزىت-ژۇرناللار، پاسىقلىققا ئۈندەيدىغان ناخشىلار ۋە كوچا-بازارلاردىكى تارالغان پىتنە-پاساتلار بولمايدۇ. ھەمدە ئۇ چاغدا (يەنى ئىسلام تەتبىق قىلىنغاندا) كىشىلەرنى توي قىلىشتىن توسىدىغان پېقىرلىق ۋە يېتەرسىزلىكمۇ بولمايدۇ. ئەنە شۇ چاغدىلا كىشىلەر پەزىلەت يارىتىشقا قادىر بولالايدۇ ھەم ئۇنىڭغا تەلەپ قىلىنىدۇ. ۋە شۇ چاغدا سادىر قىلىنغان جىنايەتلەرگە تېگىشلىك جازا يولغا قويۇلىدۇ چۈنكى ئۇلارغا (يەنى جىنايەتچىلەرگە) ئۇ چاغدا ئۆزرە يوقتۇر.

ئىسلامنىڭ شەنى بارلىق جازا قانۇنلىرىدا مانا مۇشۇنىڭغا ئوخشاشتۇر؛

ئۇ ئاۋال جەمئىيەتنى جىنايەتنىڭ سەۋەبلىرىدىن تازىلايدۇ ئاندىن كېيىن ئېھتىياتتا چېكىدىن ئېشىپ جىنايەتكە شۇبھىلار بىلەن جازا يۈرگۈزمەيدۇ. ئويلاپ باقايلىچۇ: دۇنيادا قايسى بىر قانۇن ۋە قايسى بىر نىزام ئادالەتتە بۇنىڭغا يېتەلەيدۇ؟!.

بەزىلەر (يەنى ياۋروپالىقلار) ئىسلامنىڭ بۇ جازا قانۇنلىرىنىڭ تەتبىق قىلىنىشى سەۋەبىدىن ئىسلامنى ئەيىبلەيدۇ. ھەتتا ئۇلار بۇ قانۇنلارنى كىشىنىڭ شەنىنى چۈشۈرىدۇ ۋە ئۇنى يوقىتىدۇ دەپ چۈشىنىدۇ. چۈنكى ئۇلار ئىسلامنىڭ جىنايەت ۋە جازا توغرىسىدىكى ھەقىقىي نەزەرىيىسىنى ئوقۇپ كۆرمەيدۇ. چۈنكى ئۇلار ئىسلام جازا قانۇنلىرىنى خۇددى ئۆزلىرىنىڭ ھازىرقى قانۇنلىرىغا ئوخشاش ھەركۈنى تەتبىق قىلىنىدۇ دەپ خاتا تەسەۋۋۇر قىلىدۇ. شۇڭا ئۇلار ئىسلام دۆلەتلىرىدە بىرى تاماچىلىنىدىغان، بىرى قولدىن كېسىلىدىغان يەنە بىرى رەجىم قىلىنىدىغان چوڭقۇر تىرغىنچىلىقلار بار دەپ تەسەۋۋۇر قىلىدۇ. ئەمما ئەمەلىيەتتە بۇ جازا قانۇنلىرى يۈرگۈزۈلمەيدۇ. بىز پەقەت ئوغرىلىق قىلغۇچىنىڭ قولى كېسىلىدۇ دېگەننى، بۇ قانۇننىڭ (يەنى قول كېسىشنىڭ) تۆت يۈز يىلنىڭ ئىچىدە ئارانلا ئالتە قېتىم يۈرگۈزۈلگەنلىكىنى ۋە بۇ جازالاردىن مەخسەت، پەقەت جىنايەت سادىر قىلىشتىن كىشىلەرنى قورقۇتۇش ئۈچۈنلا ئىكەنلىكىنى بىلسەڭلا كۇپايە.

شۇنىڭدەك ئىسلامنىڭ، جىنايەت سادىر بولۇشتىن ئىلگىرى شۇ جىنايەتكە تۈرتكە بولىدىغان سەۋەبلەردىن جەمئىيەتنى ساقلاش ئۇسۇلىنى ئوبدان بىلىشىمىز؛ قىسمەن ھالەتلەردىكى جىنايەتلەر ئۈچۈن بېرىلگەن تېگىشلىك جازالاردا ئادىللىق قىلغانلىقىمىزغا ئۆزىمىزنى خاتىرجەم قىلىدۇ. مانا بۇ ۋاقىتتا بەزىلەر ۋە ئۇلاردىن باشقا ئىسلامنىڭ تەتبىق قىلىنىشىدىن قورققانلار ئۆزلىرىنى ھەقىقىي جىنايەتكار دەپ ئېتىراپ قىلىشقا بولىدۇ.

كەچىلىكلەرگە قاراپ بەزى كىشىلەر ئىسلام جازا قانۇنلىرىنى، ئەمەلىيەتتە قىممىتى يوق پەقەت شەكلى قانۇنلارغا ئوخشايدۇ دەپ خىيال قىلىشىمۇ مۇمكىن. ئەمما بۇ ھەرگىزمۇ توغرا ئەمەس. ئۇ (يەنى جازا قانۇنلىرى) جىنايەتلەرگە ھېچ ئۆزرىسىز ئىقبال قىلىدىغان بەزى شەخسلەرنى ئاگاھلاندۇرۇش ۋە قورقۇتۇش ئۈچۈندۇر. لېكىن شۇنداقتىمۇ ئۇلاردا جىنايەتلەرگە بىرخىل قىزىقىش تۇيغۇسى بولىدۇ. جىنايەتكە مەجبۇرلايدىغان سەۋەبلەر قانچىلىك كۆپ بولسۇن، ئۇلار شەرىئەت جازالىرىدىن قورقۇپ جىنايەت سادىر قىلىشتىن بۇرۇن بىر قانچە قېتىم ئارقىسىغا يانىدۇ ۋە ئۆز نەپسىگە قايتا- قايتا مۇراجىئەت قىلىدۇ.

جەمئىيەتنىڭ ھەقىقىي ياخشىلىق يولىدا مەڭگۈلۈك ئىشلەش، بۈتۈن خەلق ——

ئاممىسىنى ئۆز مەسئۇلىيىتى بىلەن قوغداش ۋە ھەركىشىنىڭ جېنىغا، مېلىغا ۋە يۈز ئابرۇيىغا دۈشمەننىڭ قولى يېتىپ قىلىشىدىن ئۇلارنى خاتىرجەم قىلىشتىن ئىبارەتتۇر.

شۇنىڭدىن كېيىن ئىسلامدىمۇ ھېچ ئۆزرىسىز ياكى شۈبھىسىز ھالدا جىنايەتكە ئۇرۇنغۇچىلارغا تېگىشلىك چارە كۆرۈشتىن توسۇلمايدۇ.

مانا بۇ، ئىسلام دىنىنىڭ جىنايى ئىشلارغا قارىتا تېگىشلىك چارە كۆرۈش قانۇنلىرى. مانا بۇ، مەدەنىيەتلىك ياشلار بۇنىڭدىن قورقىدىغان ۋە بەزى قانۇن ئۆلىمالىرى پەرەڭلەرنىڭ ئۇلارنى قالاقلىق ۋە ۋەھشىيلىك بىلەن سۈپەتلىشىدىن قورقۇپ ئۇنىڭدىن قاچىدىغان ئىسلام جازا قانۇنلىرى.

ئېيتىڭلارچۇ؛ ئۇلارغا ئىسلام شەرىئىتىنىڭ سانسىز ھېكمەتلىرىنى كىم ئۆگەتسۇن!؟

بار كۈچۈم بىرلە پاكلىدىم،
شۈبھىلەردىن شەرىئەتنى.
بىلسۇن ئۈچۈن جىمى ئەللەر،
ئۇنىڭدىكى ھەقىقەتنى.

ئى كەرەملىك ئۇلۇغ تەڭرىم،
تىلەكلىرىم بار سېنىڭدىن.
بۇمېنىڭ ئاز مېھنەتلىرىم،
قوبۇل ئەتكەيسەن مېنىڭدىن.

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ.

آمين.

١٩٩١ - يىل ١٥ - يانۋار

ك . ن

ملاحظه: بعضى شعرابيات لرغه ابرگان قصائد و مقالات لرنى اوز ئيك غه اوز اسميمنى يازماسدن "ك . ن" رمزه سى ايله ابرديم.

بسم الله الرحمن الرحيم

بىك ھۆرمەتلىك ھەمشىرىم راھمەتۇللاھ ئەندىم ئالىيكىرامىلىرىغە

السلام عليكم ورحمة الله وبركاته

دۇنيادىكى ۋە موڭغۇلىيادىكى قازاقلار:

مەلۇم بولغانىدەك ١٩٨٩ يىلىدىكى ساناق بويىچە:

قازاقىستاندا:
٦،٥٣١،٨٤٢

باشقا جۇمھۇرىيەتلەردە:
١٠٦٠٥،٩٢١

٨،١٣٧،٧٦١

شىنجاڭدا:
١،٠٠٠،٠٠٠

موڭغۇلىيادا:
١٥٠،٠٠٠

ھەممە دۇنيادا:
٩،٠٠٠،٨٠٠

دېيىلىدۇ. ئەمما ئەك ئازى ئون مىليوندىن كەم ئەمەسدۇر. ١٢،٠٠٠،٠٠٠

مىنا بۇلاردىن موڭغۇلىيادىكى ١٥٠،٠٠٠ قازاقنىڭ دىنى ۋەزىيەتى ئىنتايىن يامانىدۇر. ئۇلارنىڭ "بايىن ئۆلگىي" دەپ ئۆزلىرىگە مەخسۇس ۋىلايىتلىرى ۋە شەھەرلىرى باردۇر. ٩٠٠٠٠ قازاق شۇ ۋىلايىتتە تۇرغىلىق. قازاقچە مەكتەبلىرى، گازىت، جۇرناللىرى، فولكلورلىرى باردۇر. ئۆز تىللىرى ياخشى ساقلانغان، ئۆرپ ۋە ئادەتلىرى ھەم ئوبدان ساقلانغان. كۆپچىلىكى چارۋىچىلىق قىلىدۇ. جان بېقىشلىرى يامان ئەمەس. بايلىق يوق، قورساقلىرى توقدۇر.

ئەمما دىن يوق دېگىدەك نىھايىتى ناچاردۇر. چۈنكى: ١٩٣٧ يىلىدا چويبالسىڭ موللىلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆلتۈرۈپلا دىننى چوقۇم سۇرىتتە مەنئى قىلغان. قۇرئان ئوقۇش، ئىبادەت قىلىشەك ئىغىر جۇرۇم بولۇپ قاتتىق جېزا بېرىلگەن. خەلقىغە دىننى تامامەن ئۇنۇتتۇرۇلغان. بالىلاردا خەتنە يوقدۇر، تاھىرەت، غۇسۇل يوقدۇر. موڭغۇلىيادا ھېچ بىر مەسجىد يوقدۇر.

موڭغۇلىيادىكى قازاقلار بۈگۈنكى ئوچۇقلۇق سىياسىتىدىن پايدىلىنىپ، دىنلىرىنى جانلاندۇرماقچى، ھۆكۈمەت ھەم دىنغە ئەركىنلىك بېردى. ئەمما موللا يوق، قۇرئان كەرىم ۋە باشقا دىنى كىتاپ يوق. "بايىن ئۆلگىيدە" بىر مەسجىد ياسىماقچى، بىزدىن يول-يورۇق سورىۋاتىدۇ. موڭغۇلىيادا تۈركىيەدىكى نۇرغۇن ئادەملىرىنىڭ تۇغقانلىرى باردۇر. مېنىڭمۇ دادامنىڭ تاغالىرىنىڭ بالىلىرى ۋە سىڭلىسىنىڭ بالىلىرى ۋە ئۆزەمنىڭ تاغالىرىمنىڭ بالىلىرى باردۇر. كۆرۈشمىگىلى ئاتمىش بەش يىل بولدى. مېنى يېقىنلىك كۆرۈشىپلىك دەپ چاقىرىۋاتىدۇ.

قاھىرەدىكى موڭغۇلىيا كونسولۇدا كى "سايران قادىر ئوغلۇ" ئۆزلىرىگە باردى. ئۇ دىپلومات يېقىنتا تۈركىيەگە مۇ كېلىپ تۇغقانلىرىنى كوردى. ئەكمالۇدىن ئىھسان ئوغلى ۋە كوھنە دىيانات ئىشلىرى رەئىسى تايىيار ئالتى قولاچ بىلەن كورۈشتۈردۈم. ياقشى قارشى ئالدىلار. ئۇ يېقىنتا موڭغۇلىيادا بىر ئىسلام جەمىيەتى قۇرماقچى. تۈركىيەدىن موللا ئالماقچى، تۈركىيە ۋە باشقا ئىسلام مەملەكەتلىرىگە دىن ئوقىيدىغان تەلەبە كوندۈرمەكچى، قۇرئان كەرىم ۋە باشقا دىنى كىتابلار ئالماقچى. كورۈشكەن كىشىلەر ئۇ كىشىگە سىز جەمىيەت قۇرۇڭ. ئاندىن

سىزلەرگە ھەر تۈرلۈك ياردەم قىلىمىز دەدىلەر. بىز تۈركىيەدىن قازاقچە تەرجىمىلى قۇرئان كەرىم ۋە قازاقچە "قۇرئان ئەلىپپەسى ۋە ئىماننىڭ شارتلىرى" بولۇپ بىر مۇنچە دىنى كىتاب يوللاپ بېرىدىغان بولدۇق. پەقىرنى موڭغولىيەگە چاقىردى. ئاللا بۇيرىسا بىر بالام بىلەن موڭغولىيەگە بارماقچىمەن.

ئەگەر رابىتە تەرەپىدىن موڭغولىيەگە ۋەكىل بارىدىغان بولسا، پەقىرلىرى ئەگىشىپ بېرىشنى خاھلايمەن. ئۆزلىرىنى ئابدۇللا ئومار ناسىپ ئەپەندىمگە سالامىمنى يەتكۈزۈپ بۇ رىجايىمنى تەرجىمە قىلىپ بېرىشلىرىنى سورايمەن. چۈنكى مېنىڭ ئەرەپچەم يېتەر- سىز ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزلىرىگە يېڭى ئۇيغۇرچە يېزىدىم. بۇ ھەم يېتەرسىز ئەپۇ قىلىڭلار.

ئەگەر رابىتە تەرەپىدىن موڭغولىيەگە ۋەكىل بارمايدىغان بولسا، مانغا بىر ئاز مالىي ياردەم قىلسا كۆپ ياخشى بولار ئىدى. چۈنكى مالىي ئاھۋالىم زەئىپ دۇر. ئۆزلىرى بىلىرلەر.

ئەپەندىم؛ بېسىلىدىغان قازاقچە تەپسىر نېمە بولدى؟ قاچان بېسىلىدۇ؟ كۆپ ئۇزۇن بولۇپ كەتتىغۇ. ئۇ تەرەپتىكى قازاقلار ئالدىراپ سىتەۋاتىدۇ.

خەۋەرلىرى باردۇر. مەدىنە مۇنەۋۋەرەدىن ئاھمەد سالىم سانىئ دېگەن كىشى بې- سىدىغان بولۇپ، قازاقچە تاپسىردىن كىرىل ھەرپى ئىلە بىر- ئەرەپ ھەرپى ئىلە بىر ئىككى نۇسخە ئاپ كەتكەن ئىدى. ئۇنىڭدىنمۇ خەۋەر يوق. بېشىم قەتىپ كىتدۇ. پارا پۇلۇممۇ يوق. رابىتەدىن ئىككى كېررە ياردەم كوردۇم. بىر ھەمشەھرى بولغان- لىقىڭىز ئۈچۈن ئۆزلىرىگە سوزلەۋاتىمەن. ئىقتىسادى ئاھۋالى ياخشى بولغانلار بۇ دىنى ھىزمەتنى قىلمايدۇ. مېنىڭ ئوخشاشلار پەقىر كىشىلەر قىلسىلا ئۇنۇڭغا ھىچ كىمسە ياردەم قىلمايدۇ. ئىمدى. "قۇرئان ئەلىببەسى ۋە ئىماننىڭ شارتلىرى"نىمۇ كىرىل ھەرپى بىلەن يېزىۋاتىمەن. پۇلغا ئېھتىياجىم باردۇر.

شەرقى تۈركىستاندا دىن ئېركىنلىكى يوقدۇر. قاشقار ۋىلايىتىنىڭ "ئاقتاۋ" ناھىيەسىدە مەسجىد ياساماقدىن چىققان خالايىماقانلىق گازىت خەۋەرىگە قارىغاندا نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ ئۆلۈمىگە سەۋەپ بولاپدو

سوۋەتتە، موڭغولىيادا دىنىگە ئېركىنلىك بار. قازاقىستاندا دىنىي ئىدارا قۇرۇلۇپ مۇستەقىل مۇپتىلىك بولدۇ. قازاقىستان مۇپتىسى "راتبېك نىسانباي ئوغلى" بۇخارا ۋە لىبيادا ئوقۇغان. ئالىم بىر كىشى- ياخشى تونويمەن "تۈركىيەگە چاقىردۇق" كېلىپ قالسا رابىتاغا بېرىسب قايتسا ئوبدان بولار ئىدى. الما-اتادا مودەرن بىر مەسجىد ۋە باشقا جايلاردىمو بىر نەچچە مەسجىد ياساماقچى بولۇپ ھەركەت قىلىۋاتىدۇ. قازاقىستاندىن نۇرغۇن ساياھات- چىلار ئىستانبۇلغا كېلىپ، قۇرئان كەرىم ۋە باشقا دىنى كىتاپلار ئېلىپ كېتىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن بولارغا دىنى ھىزمەت ئېتىشىمىز كېرەك.

... وان استنصروكم فى الدين فعليكم النصر... (انفال ٧٢ اية)

كامىل ئېھتىرام ئىلە خالىفا التاي ئىستانبول تۈركىيە ١٥/٥/١٩٩٠م.

٢٠/٩/١٤١٠ھ.

خ. التاي

Halife Altay
Yazar-Author
Evren mah. M.Fevzi Çakmak cad. Altay sok. No: 7
Güneşli Bakırköy İSTANBUL-TURKEY

Tel: 550 16 56

الراية

● الإثنين ٨ ربيع الثاني ١٤١٠هـ ٦ نوفمبر ١٩٨٩ م ● العدد ٣٠٦٤

مسلمون من القازاق يبحثون عن هوية

فلمن نوجه النداء لكي يأخذ بيدهم ..؟

١٥٠ الف نسمة من قبائل القازاق المسلمين الاحناف يعيشون في غرب جمهورية منجوليا الشيوعية انقطع بهم السبيل عن الاتصال بالعالم الاسلامي منذ عام ١٩٢١ . فلا علماء ولا كتب ولا مدارس اسلامية ولا صلة بالعالم الخارجي . فهم يعيشون في كنف شعوب بوذية شامانية لامية شيوعية معادية للاديان . فخبت الشعلة الاسلامية رويدا رويدا حتى وصلتنا الاخبار ان ميتهم لا تصلى عليه صلاة الجنازة لانهم نسوا كيف تكون صلاة الجنازة بتقادم الزمن . ولم تبق من المعرفة الاسلامية الا قشور باهتة من ذكريات الماضي .

الدكتور حسن المعايرجي

وطبعا فان هذا هو الصيد الثمين للمنصرين . فسرعان ما طبعوا الاناجيل بلغات القازاق توزع عليهم مجانا والمسلمون عن اخوانهم غافلون . فلا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم .

وكان مليونا ونصف مليون من البوذيين في منجوليا ليسوا هدفا محببا للتنصير كمن يحمل اسم الاسلام فانه هو الهدف الاكثر جذبا للمنصرين فالمسلمون مستهدفون من التنصير في كل انحاء العالم وخصوصا المجموعات المسلمة التي انقطع بها السبيل كالذئب يفترس من الغنم الشاردة . واعجب لأمة الاسلام التي تبلغ الف ومائتي مليون نسمة اي ما يقرب من ربع سكان هذا الكوكب ولا يستطيعون حفظ عقيدة اخوانهم بمد يد المساعدة . ولا اقول المالية بل العلمية والفكرية التعليمية والمعنوية . واناشد سفراء الدول الاسلامية في عاصمة منجوليا في اولان باتور بتقديم المعونة لهم فانكم لمسئولون يوم الفزع الاكبر ماذا قدمتم لاخوانكم في الدين . انهم في حاجة الى علماء وكتب ومصاحف ورسائل اسلامية . انهم في حاجة الى توجيه اذاعات اسلامية تعلمهم امور دينهم بلسانهم الذي هو احد اللهجات التركية . وهناك الكثير من القازاق المسلمين ينتشرون في تركيا والسعودية والمانيا وغيرها من بلاد العالم يمكن الاستعانة بالعلماء منهم في توجيه هذه الاذاعات وكتابة هذه الرسائل والكتب التعليمية والفكرية الاسلامية وكتابة التفاسير لكتاب الله الكريم بهذه اللغات . وهناك تفسير لكتاب الله الكريم باللغة القازاقية لكنه جهد فردي غير منظم لاعانة هؤلاء التائهين للعودة الى الايمان الصحيح وهذا مثال واحد لما يمكن للمسلمين ان يقدموه الى اخوانهم في الدين .

لمن نوجه النداء ؟ هل نوجهه الى رابطة العالم الاسلامي . ام إلى مؤتمر العالم الاسلامي ام الى الازهر الشريف ام الى ائمة المسلمين وعلمائهم ؟

لقد خففت الشيوعية في روسيا القيود على الديانات في بلادها وبالتالي فان منجوليا التي تسير في فلك روسيا قد فعلت نفس الشيء . افلا نستفيد من هذه الاوضاع الجديدة ؟

معالى الدكتور بيريز دى كويلار

الامين العام لهيئة الامم المتحدة

بعد التحية والاحترام :

نوجه اليكم هذا النداء باسم ثلاثمائة الف اويغورى يعيشون فى الاتحاد السوفياتى وهم اصلا من سكان اويغورستان التى تعرف حاليا بمقاطعة سينكيانغ اويغور ذات الحكم الذاتى فى الصين الشعبية وهم ابناء المشاركين فى حركات التحرير الوطنية التى اندلعت هناك ضد الاحتلال الصينى ثم اضطرتهم الظروف الى الهروب من وطنهم فى الاعوام ١٨٣١م، ١٨٨١م، ١٩٦٢ ويستوطن هؤلاء اللاجئين جمهوريات قازاخستان واوزبكستان وقيرغيزيا وتركمانيا .

وحيث ان الاويغوريين فى بلادنا المسمى بمقاطعة سينكيانغ اويغور ذات الحكم الذاتى لايستطيعون بسبب ظروفهم السياسية وممارسة الحكم الصينى لاجراءات القمع والاستبداد الاتصال بكم لذا رأينا ان نرفع هذا النداء باسمهم اليكم رغبة فى توضيح احوال شعب الاويغور الذى لم يتمكن من تحقيق استقلاله حتى يومنا هذا بل يقبع تحت نير الاستعمار الصينى .. نريد بندائنا هذا ان نلفت نظر واهتمام المجتمع الدولى الى معاناة ذلك الشعب المقهور على امره ونهيب بهيئة الامم المتحدة ان تقدم الدعم والمساعدة لمؤازرة نضالنا من اجل الاستقلال .

ان وطننا اويغورستان الذى يحتله الصين يقع بين خط الطول ٧٥ و ٩٥ وبين خط العرض ٣٥ و ٥٠ ويحده الهند وباكستان وقيرغيزيا وقازاقستان ومنغوليا وكانسو وجنغهاى والتبت ، وتقدر مساحته بحوالى ١٧١١٠٠٠ كم٢ وهذه المساحة تساوى مجموع مساحات دول بريطانيا وايطاليا واسبانيا واليابان ، كما انها تساوى $\frac{1}{6}$ مجمل مساحة الصين مع مستعمرات التبت ومنغوليا الداخلية ومنشوريا .

٤/٤

وتقدر المساحة المزروعة فيها بحوالى ٣٨٠٠٠٠٠ هكتار كما تقدر الغابات بحوالي ٣٩ مليون هكتار ويوجد فيها من الاخشاب ما مساحته ٤٢٧ مليون متر مربع ، كما تبلغ مساحة المراعي ٣٦٠ مليون هكتار وترعى فى هذه المراعى ٢٣ مليون رأس من الغنم . اما المحاصيل الزراعية فهى كثيرة أهمها : القمح والذرة والارز والدخن والشعير والشوفان والفول وكذلك القطن والكتان والقنب والخردل كما تشتهر بالفواكه المتنوعة .وقد استعمل الاويغور السدود والقنوات في الزراعة منذ القدم .

وفى اويغورستان من الثروات المعدنية مايزيد عن ١٢٢ نوعا مثل النفط والفحم والحديد الخام والنحاس والذهب والفضه والجبس والصلصال الحرارى والجير والكبريت والملح ، وتقع معظم مناجم هذه المعادن حول جبال تنكرى تاغ (تيان شان) وكون لون وهملايا وآلتاى قراقوروم التى تنبع منها عشرات الانهار مثل تاورع ، ايليئش ، يورونكغاش ، تومن ، قيزيل ، اقسوه كوره ،كيرا شايا اوايرتيش وتنتشر فى هذه البلاد بحيرات سايران ،باغراش ،لوب نور ،ابينور ، الونغورو وغيرها .

والاويغور الذين تقدر الاحصائية الصينية الرسمية عددهم بحوالى ٦٧٠٠٠٠٠ نسمة هم السكان الاصليين لاويغورستان ينتشرون فيها ولهم عشر محافظات وهى كاشغار ،خوتان ،ياركند اقسو، كورلا ، توربان ،اورومجى ، قومول ، ايلي ،غولجا و١٦ مدينة كبيرة و٨٠ قضاء و٣٠٠ ناحية و٢٨٨٨ قرية .

وقدم الاويغور من ارخون فى منغوليا فيما بين ٧٤٤-٨٤١م واسس هؤلاء الاويغور القادمون حكوماتهم فى هذه البلاد ، كما استمرت سيادتهم فى منغوليا حتى الغزو المغولى فى عام ١٢١٤ وكانت لهم حكومتان الاويغورية الشرقية فى منغوليا ودولة القراخان التي كان لها مركزين فى كاشغر وبالاساغون فى اويغورستان

ع/ع

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

وفى عصر المغول ١٢١٤-١٥٥٠ كان الاويغور يتمتعون بحكومة محلية عرفت بالخانية القشغارية التى دامت ١٦٤ عام وكانت الدولة السعيدية التى اتخذت ياركند عاصمة لها هى آخر الحكومات الوطنية التى سقطت عام ١٧٥٧م

واستعمل الاويغور ابجدية عرفت بالاويغورية الصغدية وازدهرت الثقافة الاويغورية فى عهد القراخانيين والجغتائيين ومن روائع ادبهم قوتادغوبيليك ، التين ياروغ ، اغوز نامى وغيرها .

كما ظهر كثيرا من النوابغ الاويغوريين والعلماء والادباء مثل كوميراجيفا سينكو سيلي محمود كاشغرى ، يوسف خاص حاجب ، احمديوغناكى ، رابغوزى ، لطفى ، سكاكى ، الفارابى وغيرهم .

وقبل انتشار الاسلام كان الاويغور يدينون بالشامانيه والبوذية والمانوية وتوجد بعض الشواهد التاريخية لهذه الاديان ومنها على سبيل المثال مينغ اوى (غول ليكيمير) .

قام الاستعمار الصينى بغزو اويغورستان عام ١٧٥٩ و ٠ قاوم الاويغورون هذا الاحتلال الى ان تكونت حكومتان محلية عاصمتهما كاشغر وغولجه ولكنهما سقطت بيد الاحتلال الصينى بمساعدة من القيصرية الروسية عام ١٨٧٨ ثم استطاع الاويغوريون الذين استمرت حركاتهم الوطنية لاكثر من ٤٠٠ انتفاضة من تأسيس حكومة جمهورية تركستان الشرقية فى كاشغر عام ١٩٣٢م .

وفى عام ١٩٤٤م تشكلت دولة تركستان الشرقية فى غولجه ولكن قضى الصينيون عليها بمساعدة النظام الستالينى الامبريالى ومنذ ذلك الوقت وحتى يومنا هذا واويغورستان ترزح تحت نير الاستعمار الصينى .

وبعد ان احتلت الصين اويغورستان عام ١٧٧٨م اطلقت عليها اسما جديدا (سينكيانغ) (الارض المحرره حديثا) البلاد التى فتحت جديدا .

ع/ع

او الحدود الجديدة في عام ١٨٨٤ ، ومع هذا لم يعترف الاويغور او العالم الخارجي بهذا الاسم الجديد لان هذه البلاد تعرف كما تؤكدها الوثائق التاريخية باسم ويغورستان من قبل ١٢٥٠٠ سنة .

وفي الفترة مابين ١٩٣٣ و١٩٤٤م خلال حكم الوالي الصيني شنغ شي تساي الذي دعمه الاتحاد السوفياتي استطاع الناس من استعمال كلمة اويغورستان ثم لما استولى الصينيون الحاليون على السلطة تم تغيير الاسم الى مسمى (سينكيانغ الاويغورية ذات الحكم الذاتي) ومنع الناس من استعمال كلمة اويغورستان .

واخيرا في شهر مايو ١٩٩٠م اطلق الصينيون على وطننا اسم الحدود الغربية الصينية وذلك بهدف القضاء كاملا على كلمة الاويغور .

ان الاويغور يختلفون عن الصينيين في الدم واللغة والدين والتقاليد والعادات والثقافة ويرفض الشعب الاويغوري حكم الصينيين .

ونحن الاويغوريون ننتمي الى اسرة المتحدثين باللغة التركية وقد عشنا جنبا الى جنب مع الشعب التركي اللغة في الاتحاد السوفياتي ونتطلع مثل الشعوب المستقلة ان نتحرر من الظلم الاستعماري والاستبداد الاجنبي

والصينيون الشيوعيون الذين يتولون السلطة في اويغورستان منذ عام ١٩٤٩م يقيمون حكومة عميلة مزيفة في البلاد كما تحتفظ القيادة الشيوعية الصينية بفرق من القوات الحربية المسلحة وبتشكيلات حربية وجيش البناء والانتاج بعد ان تشتت افراد جيش التحرير الوطني الذي تكون لمحاربة المحتلين في عام ١٩٤٤م .

وفي الوقت الحاضر اصبح نمط حياتنا صينيا بحتا بسبب هدم الهوية الاويغورية الاسلامية التي استهدفها الصينيون بحجة محاربة الانفصالية والقومية في البلاد وقبض على العلماء والوطنيين واعدم الكثير منهم واودع مشاركي حركات التحرر الوطنية في السجون واجبر الاخرون على مغادرة الوطن .

وينفذ الحكم الصينى سياسة التصيين بهدف القضاء على القومية الاويغورية ومن اجل القضاء على الاويغور كقومية ولا تزال تمارس سياسة الامتصاص ويطبق في سبيل ذلك سياسة التجويع الشامل والاماته ونشر الامراض المعدية والفقر . كما يمارسون سياسة فرق تسد بتقسيم الشعب الى اجزاء وقوميات صغيرة مع ان هذه القوميات التى لم يصل تعداد بعضها سوى عدة آلاف مثل الدنفان ، شيوا ، داودى ، تاتارى ، مانشورى ، سولانى دخلت مع الاحتلال الصينى فى القرنين ١٨ و ١٩ الميلاديين بيد ان الحكم الصينى يعتبرها من اهل البلاد الاصليين .

وفى عام ١٩٤٩ م عند ما تولى الصينيون الشيوعيون الحكم كان نسبة الاويغور ٧٧٪ والصينيين ٢٪ والقوميات الاخرى ٢١٪ اما الآن يقدر الاويغور بـ ٤٠٪ فقط والصينيين ٤٦٪ والقوميات الاخرى ١٤٪ ومن الواضح ان تزايد الصينيين ادى الى امتصاصهم لخيرات الارض والمراعى .

وقد ادى التعامل السئ مع الارض الى الاضرار البيئية وجفاف البحيرات والانهار في اويغورستان . كما ان التجارب النووية التي لم يتوقف تفجيراتها في كل مكان الحقت أضرارا بالغة بالناس والبيئة .

ويتحكم الصينيون على الكثير من المؤسسات الصناعية وكذلك على خطوط الاتصال والخدمات الحدودية وقد كان فى الخمسينات نسبة المتعلمين والطلبة ٩٨٪ اما الآن فنسبتهم ٢٠٪ فقط والصينيين ٨٠٪ .

ومنعت السلطات الصينية الممارسات الدينية وهدمت المساجد واغلقت الاماكن المقدسة وقد كتب المؤرخون الصينيون التاريخ الاويغورى في الوقت الذى حرم الكتاب الاويغوريين كتابة تاريخهم وزد الي ذلك فان الصينيين يدعون بان الاويغور من القومية الصينية .

ان الحكومة الديكتاتورية الصينية تتجاهل كل القوانين الدولية والاعراف الانسانية فى معاملتها لشعب اويغورستان والاستبداد بهذه البلاد

ع/ع

واستنزاف ثرواتها ومحاربة المسلمين .

نحن الاويغورون نعمل من اجل المحافظة على شخصيتنا واستقلال بلادنا والحصول على حقوقنا الذاتية والمشروعة .

ان الحكم التعسفي الصيني ادى الى تشريد وقتل اكثر من مليون اويغوري ويعمل بالديكتاتورية التي لامثيل لها في العالم في تنفيذ السياسة الشوفيتية لازابة الاقليات القومية .

نستطيع ان نقول ان بلادنا اويغورستان الحديثة هو الجزء الوحيد في العالم الذي لم يصله شعاع الشمس .

ان الصين التي يصل سكانها لاكثر من بليون نسمة وتمتلك الاعداد الهائلة والاسلحة الفتاكة لاتسمح لنا بالانفصال والاستقلال . . والحكومة الذاتية التي تقيمها الصين في مقاطعة شنجانغ اويغور الذاتية الحكم هي حكومة صنيعة لاتمثل الشعب الاويغوري بل يسيرها الصينيين .

على الاويغوريين وانقاذا لهذا الشعب الاويغوري العريق نطالب هيئة الامم المتحدة بالآتي :

للاسراع والتعجيل في القضاء

(١) ضرورة بحث وضع الاويغور المتدهور والاهتمام بوضع خطة تكفل لهم حكومة ذاتية متكاملة تؤدي بهم الى الاستقلال .

(٢) اعتبار الاويغور من الشعوب والامم التي تحظى برعاية الامم المتحدة .

والسلام على من اتبع الهدى وقل جاء الحق وزهق الباطل ـ

ع/ع ان الباطل كان زهوقا الايه :

٨/٦ صدق الله العظيم .

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

بسم الله الرحمن الرحيم

الامين العام لهيئة الامم المتحدة السيد بيريزدي كويلار

نداء

نوجه اليكم هذا النداء باسم ثلاثمائة الف اويغورى من سكان اويغورستان /حاليا سينتسيان اويغور ذات الحكم الذاتى/

المشاركين فى حركة التحرير الوطنية ضد الاحتلال الصين، الذين طردوا من وطنهم فى الاعوام ١٨٣١م، ١٨٨١م، ١٩٦٢م واستوطنوا فى اراضى كازاخستان و اوزبكستان و كيرغيزيا و تركمانيا ليس هناك امكانية الان ليلجأ اليكم هولاء الاويغوريون، القاطنون فى ما يسمى سينتسيان اويغور ذات الحكم الذاتى/

هدف هنا النداء يتلخص فى ضرورة توضيح من هم الايغور، و ما معنى وطنهم، و كذلك ان الايغور هو شعب واحد، و لا يملك حتى يومنا هذا استقلالة و يقبع تحت الظلم الاستعمارى الصين نحن نريد بندائنا هذا ان نلفت نظر واهتمام المجتمع العالمى الى مصيرنا الكئيب، لكى نحصل من هيئة الامم المتحدة الدعم والمساعدة فى نضالنا من اجل الاستقلال

وطننا اويغورستان يقع بين خطا الطول ٧٥ و ٩٥، و بين خط العرض ٣٥ ٥٠ و يحدة الهند و باكستان و كيرغيزيا و كزاخستان و منغوليا، و كانسو /تشانغباى عانسو ونينشا/ و التبت، و تشغل و احد مليون ١٧١١ الف كيلومتر مربع /مليون و سبعمائة واحد عشر الف كم/

هذه المساحة تساوى مساحة برطانيا و ايطاليا و اسبانيا و اليابان مع ما اخذ من جهة اخرى تساوى ١/٦ من مساحة الصين مع بقية المستعمرات / التبت و منغوليا الداخلية/

حسب المعلومات الرسمية الصينية عن الاويغور من سكان سينتسيان نقد بستة ملايين و سبعمائة الف نسمة فى اويغورستان يوجد ٣٢ مليون و ثمانمائة الف مساحة مزروعة، و ٣٩ مليون غابة تقدر ب ٤٢٧ مليون متر مكعب من الخشب و ٣٦٠ مليون كيلومترو بع من اطراعى و فى هذه الحراعى ٢٣ مليون راس من الغنم فى هذه الارض نيتج المحاصل الزراعية الاتية:

القمح و الذره و الرز و الدخن و الشعير و الشوفان و الفول و كذالك الانواع الصناعية النباتية،و القطن و الكتان و القنب و الخردل التى تغذى ٣٧ مليون و الاشجار المثمرة

الاسواق العالمية مملئ بالسجاد الاويغور و الطواق و اليشم و الحرير و الكشميش و البطيخ الجاف الخ

يوجد فى باطن الارض مايون من ١٢٢ نوع من الثروات الطبيعية مثل قنط و الفحم و الخدير الخام و المواد النا درة و النحاس و الذهب و الففنة و الجبس و الصلصال الحرارى و الجيرو الكبريت و الملح و الكثير يقع هذه الارض تانجرى تاغ، تيان شان والكل الجبلية المحيطة لبامير، وكوان لونا و الهملايا و القاى و كواكوروما من هذه الجبال تنبع عشرات

الانهار مثل تاورع، ايليئش،ايرونكاش،تومن، كيزيل ، اقسو ، كارلا ، كيراشايا اوايرتيش و الخ

فى ارضنا تقع بحيرة سايرام ،باغراش، لانبور ، ابينور ، و الونغورو الخ

السكان الاصليين لاويغورستان الاويغور مترهرا الى هذه المنطقة وكونونها عملوا ١٠ محافظات كاشغار ،خاتان ، ياكرندا اقو، كرلا ، توربان ، اورومتش، كومول ، كاراستاخار ، كول جا ، ١٦ مدن كبيرة ، ٨٠ لنقضاء ، ٣٠٠ تاحية، ٢٨٨٨ قرية

فى هذه الاماكن الاويغور عملوا قنوات و حواجز مياه الاويغور من القدم و هم يعملوا فى الزراعة والتربية الحيوانية و البستنة

الاويغور القدا ماء فى ٧٤٤ ٨٤١ م عملوا من ارخون من منغوليا ليوم الاويغورية الشرقية فى هذه الكاجانات تغير ١٤ حكومة /حاكم/ من ٨٧ م حتى العدوان المنغولى فى ١٢١٤م الاويغوريون كانوا يملكوا الحكومة الكاراخانية مع مركزين فى كاشغاريا وبالاساغون مع وجود الحكومة /الدولة/ الاويغورية التورخانية الا يركونية فى نفس الوقت

و فى عصر جينكيزخان ١٢١٤ ١٥٥٠م الاويغور كذلك كان لديهم حكومة /دولة/ هى القشغارية الخانية فى ١٦٤م ١٧٥٧م تكونت الحكومة الاويغورية السعيدية و عاصمتها فى ياركندا الاويغور الذين عملوا هذه الدويلات قبل عصرنا هذا كان لديهم كتابتهم الاويغورية السغدية الخاصة التى ستعملوا ها الدويلات الكاراخانيدية والتشغاتية فى هذه الكتابات

عملت فى وقتها ابداعات عظيمة فى ذخيرة الثقافة العالمية مثل

كوتاد غو بيليغ، التون يا روغ، اغوز نامى، كثير غيرها

الكتابة الاويغورية اقتبست فى عصر جنكيز خان من المنغولين و اعتبرت لديهم

الكتابة الحكومية ظهر الكثير من النوابغ الاويغوريين و العلماء و الادباء مثل

كوميرا جيفا سينكو سيلى محمود كاشغارى، يوسف خاص حجيب، احمد يوغناكى،

رابغوزى، لطفى، ساكاكى اطايئ، نافابئ، و الخ

الاويغور فى ذلك الوقت اقروا الشامل نيرو كذلك المانيخيزم /علم الاويان/،

و البودية/ و حتي يومنا هذا يوجد فى اويغورستان النصب

التذكارية التاريخية لهذه العقائد على سبيل المثال ز"منى اوى"،

"غول ليكيمير" و الخ

و من القرن العاشر فى ١٩٤٠م حتى الوقت الحاضر معتنق الاسلام و فى

١٧٥٩م يهدف توسيع رقعة اراضيها قام الاستعمار الصين بسلب الاراض

الاويغورية و قد كان نصيب الاويغوريون الذين قاوموا هذا الاحتلال الطرد

و كونوا حكومتين و عاصمتين هى كاشغارى و كولدجا

فى ١٨٧٨م الصين اتبعت السياسة الاستعمارية للقيصرية الروسية ضد

الحكومة التركية فى اسيا الوسطى و بعد ذلك استولوا على اويغورستان

فقط ١٩٣٢م الحركات التحريرية الوطنية المتواصلة بعد ٤٠٠ انتفا ضة

استطاعوا ان يعملوا جمهورية تركستان الشرقية فى كاشغار

و كذلك فى ١٩٤٤م فى كولدجا كونت دولة تركستان الشرقية و مع هذا

قضى عليهما الاحتلال الصينى بمساعدة النظام الستالينى الامبريالى و من

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى www.uyghurkitap.com

ذلك الوقت حتى يومنا هذا واويغوريستان تقع تحت الظلمة الصينى

بعد احتلال اويغورستان فى ١٧٧٨م اعطت الصين هذه الارض فى عام ١٨٨٤م اسم جديد "سينتسيان" "الارض المحرزة الجديدة" او الحدود الجديدة و مع هذا لم يعترف لها من قبل الاويغور او العالم الخارجى و لهذا و منذ قديم الزمان، و منذ ١٢٥٠ عام كانت تسمى هذه الارض باويغورستان و مؤكده بوثائق رسمية.

تسمية سينتسيان اننشرت فى الفترة ما بين ١٩٣٣م و ١٩٤٤م فى فترة حكم شينسيسيا فى اويغرستان التى كانت مدعومة من الاتحاد الشيوعيون الصينيون الحاليون فى السلطة ذوى النوايا المغرضة يرفضون رخضا مطلقا الاسم الاصلى اويغورستان و يسمونها سينتسيان الاويغورية ذات الحكم الذاتى و فى الوقت الحاضر و فى شهر مايو ١٩٩٠م يهدف الدفن و الانهاء الكامل لكلمة اويغور، اطلقوا على وطننا اسم الحدود الغربية الصينية

و بحكم عدم التوافق التاريخى بين الاويغور و الصينيين من ناحية الدم واللغة، و الدين، و التقاليد، و العادات، و الثقافة، لهذا فقد انتفض الشعب ٤٠٠ مرة ضد الصينيين

و نحن الاويغوريون ننتمى الى اسرة المتحدلين باللغة التركية، و تاريخيا نعيش جنبا الى جنب مع الشعب التركى اللغة فى الاتحاد السوفيتى والان الشعوب -التركية- اللغة تمتلك حكومات مستقلة، و نحن الاويغور حتى الان لم نستطيع ان نتحرر من الظلمة الاستعمارى الصينى

الشوعيون الصينيون المتعاقبون على السلطة فى اويغورستان من عام ١٩٤٩م حتى يومنا هذا مستمرون فى سياستهم لصنع حكومة مزيفة فى اويغورستان

ومن اجل تقوية سياسة الاستعمار الجديد تحتفظ القيادة، الشيوعية الصينية بتشكيلات مسلحة،و بجيش قسرى، بمفهومية جيش البناء والانتاج و على عكس ما يقوموا به من تمزيق الجيش الوطنى التحررى التى تكون فى عام ١٩٤٤م لمحاربه المحتلين

و فى وقت الحاضر اصبح نمط حياتنا صينيا بحتا بسبب هدم الهوية الاويغورية كل ذلك تعتبر شعار محاربه الانفصاليه و القومية و لذا قاموا ببعض الحملات التهدمية و التى كان من نتائجها القضاء على الكثير و وضع البعض فى السجون من مشاركى حركات التحرر الوطنية، واجبر الاخرون بمغادرة الوطن

و من اجل القضاء على الاويغور كقومية ما رست و تمارس سياسة التجنيس، و لهذا اتبعت سياسة اقتصادية خاطئة هى سياسة التجويع الشامل و الموت و انتشار الامراض المعدية استعملت الطرق القديمة لتقسيم الاراض الاويغورية الى اجزاء صغيرة، و مع هذا فقد قطن هذا الشعب اويغورستان لا سباب عدة فى القرنين من ١٨ و حتى ١٩م القيادة الصينية التى سمت اويغورستان ب الارض الكثيرة القوميات مع ان هذه القوميات لم يصل تعدادها سوى عدة الاف مثل الدنغان ،شيفى ،داودى ، تاتارى ، مانتشورى ، سولانى ، صينيون ، و يعتبرونهم سكان حدرين (اصلين) لهذه الارض

فى ١٩٤٩م عندما بدئون يرسلوا الصنيين ،كان عدد الاويغور ٧٧٪ ،
و الصينيون ٢٪ و القوميات الاخرى ٢١٪ اما الان فالاويغور يقدروا ٤٠٪ فقط
و الصينيون ٤٦٪ و القوميات الاخرى ١٤٪ و من الواضح تزايد السكان الخانين
الذين استولوا على خيرات الارض و المراعى

التعامل الشئ مع الارض من جهتهم ادى الى الاضرار البيئية فى اويغورستان
و ادى الى جفاف البحيرات و الانهار المغذية الارض و الخ

الكثير من المؤسسات الصناعية كذلك فى يدى الخانيين ضمنيا فى ايديهم
خطوط الاتصال و الخدمات الحدودية و قد كان فى الخمسينات عدد
المتعلمين و الطلبة ٩٨٪ اما الان فعددهم فقط ٢٠٪ و الخانيون ٨٠٪

و لم تقوقف التجارب النووية فى تاكلى ما كان و اصبح الاسلام ممنوع،
و دمرو الدينيين و هدموا المساجد و الاماكن المقدسة و قد كتب المؤرخون
الخانيون التاريخ الاويغورى و حرم على الكتاب الاويغوريين كلك كتابة تأريخهم
و زد على ذلك فقد اطلق على الاويغور القومية الصينية

هدفنا استقلال اويغورستان و نحن نعتبران الوقت قدحان لهذا و الظروف
كلها ، و الحكومة الديكتاتورية الصينية تتجاهل كل القوانين الدولية

و يساند هذا ان الاويغوريين يطالبون بالاستقلالية و الحقوق الذاتية
و ذلك كله من اجل المحافظة على المستعمرات من قبل الصينين

و الان دائما تسمع كلمة ان اويغورستان كاملة ارض صينية

الحام التعسفى الصينى يؤدى الى تدمير اكثر من مليون اويغورى من

اربعين (٤٠) عام، هذه الدكتاتورية الوحيدة فى العالم التى تعمل

فى نطاق السياسة الشوفيتية بالنسبة للأقليات القومية

نستطيع ان نقول ان اويغورستان الحديثة هى الجزا الوحيد فى العالم

الذى لن يصله شعاع الشمس

لهذا نحن نرى عدم امكانية العيش معا فى ارض واحدة و الصين كدولة

تملك الجيش الكبير المقدارالذى يصل الى لملايين و الاسلحة المتقدمة،

فهو لا تسمح لنا بأن نعمل دولتنا المستقلة

و زيادة على ذلك على راس حكومة سينتسيان اويغور ذات الحكم الذى

يمكن ان يكونوا ناس غير قادرين على تمثيل الشعب

اذا حدث هذا، فهذا حتميا يسوع و يعجل فى تدمير الاويغوريين

هدفنا هو انقاذ هذا الشعب العريق،باسم هذا نحن نطالب بالاتى :

١- ضرورة و ضعية خاصة للامم المتحدة عن تكوين حكومة ذاتية للاويغوريين

و الخروج من الصين

٢- نحن نطالب بندائنا هذا الوجود ضمن اعضاء منظمة الامم المتحدة

و السلام على من اتبع الهدى و الحق جاء الحق و ذهق

الباطل ان الباطل كان ذهوقا الأيئة

صدق الله العظيم

بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ باش كاتىپى
پېرېس دې - كۇئېليار جانابلىرىغا.

مۇراجىئەت

بۇ خەت خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىگە قارشى، مىللىي مۇستەقىللىق ئۈچۈن كۈرەش ئېلىپ بېرىش جەريانىدا ئۇيغۇرىستاندىن (ھازىرقى ش. ئۇ. ئا. ر ايونى) 1831-1881 - 1962 - يىللار ئارىسىدا قازاقىستان، ئۆزبېكىستان، قىرغىزىستان ۋە تۈركمەنىستان تېررىتورىيىلىرىگە چىقىپ كەتكەن 340 مىڭ مۇھاجىر ئۇيغۇرلار نامىدىن يېزىلىۋاتىدۇ.

مۇنداق خەتنى ھازىر ش. ئۇ. ئا. ر دەپ ئاتالمىش ئۇيغۇر زېمىنىدە تۇرۇپ يېزىشقا ئىمكانىيەت يوق.

بۇ مۇراجىئەتنامىنى يېزىلىشتىكى مەقسەت، ئۇيغۇرلارنىڭ كەلگۈسىنى، ئۇلۇغ ماكانىنى ۋە ئۇلۇغ دۇنيادا يېگانە مۇستەملىكە بولۇپ قالغانلىقىنى، ئۇ قۇتۇلۇش يولىدا مۇستەقىللىقىنى تىكلەش ھەققىدىكى بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ ياردىمىگە ئىگە بولۇش ئۈچۈندۇر.

يېزىلىك ۋە تىنىچ ئۇيغۇرىستان يەرشارىنىڭ 75 - 95 مېرىدىئان بىلەن 35 - 50 پاراللېللار ئارىلىقىدا جايلاشقان. ھىندىستان، پاكىستان، قىرغىزىستان، قازاقىستان، موڭغۇلىيە، گەنسۇ، چىڭخەي، تىبەت بىلەن چېگرىلىنىدۇ بولۇپ، 1 مىليون 711 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر تېررىتورىيىگە ئىگىدۇر. بۇ زېمىن ئەنگلىيە، فرانسىيە، ئىسپانىيە، ئىتالىيە، ياپونىيەگە ئوخشاش بەش دۆلەت تېررىتورىيىسى بىلەن تەڭ ياكى ھازىرقى خىتاي تېررىتورىيىسىنىڭ 1/6 قىسمىنى ئىشغال قىلىدۇ. خىتاي يېقىندا ئېلان قىلغان نوپۇس سانى بويىچە ئېيتقاندا ئۇيغۇرلار 6 مىليون 700 مىڭ ھېسابلىنىدۇ.

ئۇيغۇرىستاننىڭ 23 مىليون 800 مىڭ مو تېرىلغۇ مەيدانى، 9.7 مىليون گېكتار ئورمانلىق، 427 مىليون كۇبا مېتىر ياغاچ، 360 مىڭ كۋادرات يايلىقى بولۇپ، 23 مىليون چارۋا مال بار. دېھقانچىلىقتا ھوسۇلاتلىرىدىن بۇغداي، قوناق، گۈرۈچ، تېرىقى، ئارپا، سولۇ، پۇرچاق قاتارلىق زىرائەتلەر بىلەن پاختا، كەندىر، قىچا، زىغىر ئوخشاش تېخنىكا زىرائەتلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ. 37 مىليون تۈپتىن ئوشۇق ھەر خىل مېۋە دەرەخلىرى بار.

قۇمۇل قوغۇنى، ... ھوسۇلاتلىرىدىن خوتەن گىلىمى، قاشتېشى، كىشمىش، ئۈرۈك، قوغۇن قېقى، بادام دوپپا قاتارلىق تاۋارلار دۇنيا بازىرىدا مەشھۇردۇر. نېفىت، كۆمۈر، مېتال، مېتاللورگىيە ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان مەدەن، تۆمۈر، مىس، ئالتۇن، كۈمۈش، گىپىس، ئوتقا چىداملىق توپا، ئاق قاشتېشى، كۆكتاش، زۇمرەت، قاتارلىق 122 خىل قېزىلمىلار چىقىدۇ.

بۇ زېمىننى ئىككى تېغى (تەڭرىتاغ، ئالتاي) كېسىپ ئۆتىدۇ. كۇنلۇن، پامىر

ھىمالايا، ئالتاي، قاراقۇرۇم تاغ تىزمىلىرى قورشاپ تۇرىدۇ. بۇ تاغلاردىن تارىم، ئىلى، يورۇڭقاش، تۈمەن، قىزىل، ئاقسۇ، كورلا، قاراشەھەر، ئىلى، ئېرتىش قاتارلىق ئونلىغان دەريالار ئېقىپ چۈشىدۇ. باغراش، سايرام، لوپنۇر، ئەبىنۇر، ئۇلۇڭغۇر قاتارلىق كۆللەر ھەم جۇغلىنىپ تۇرىدۇ.

ئۇيغۇرىستاننىڭ تۈپ خەلقى بولغان ئۇيغۇرلار ئەزەلدىن موشۇ زېمىندا تۇرۇپ كەلگەن بولۇپ، بۇ زېمىننى ئاچقان. قەشقەر، خوتەن، ياركەنت، ئاقسۇ، كورلا، تۇرپان، ئۈرۈمچى، قومۇل، قاراشەھەر، غۇلجا دېگەن 10 ۋىلايەت 16 شەھەر، 80 ناھىيە، 300 رايوندىن 2888 يېزا-كەنتلەردىن تەركىب تاپقان. ۋە بۇ يەرلەردە ئۆستەڭ، كۆلچەك، كارىز سۇ ئامبارلىرى قاتارلىق ئىنشائات-لارنى قۇرۇپ، دېھقانچىلىق، باغۋەنچىلىك، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان.

ئۇيغۇرلار ئېرامىزنىڭ 744 - 841 - يىللىرى ئوتتۇرا مەشرىقتە ئۇيغۇر خاقان-لىقىنى تىكلىگەن. بۇ خاقانلىقنىڭ 14 پادىشاسى ئۆتكەن. ئېرامىزنىڭ 870 - يىلىدىن چىڭگىزخاننىڭ ئىستىلا قىلغانغا قەدەر (1214 - يىلغىچە) قەشقەر بىلەن بالاساغۇننى مەركەز قىلغان ئۇيغۇر قاراخانىلار دۆلىتىنى قۇرغان. مۇشۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا تۇرپاندا (ئىدىقۇت) ئۇيغۇر دۆلىتىمۇ مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان. چىڭگىزخان دەۋرىدە (1214 - 1550) ئۇيغۇرلار ئۆزىنىڭ مۇستەقىل چاغاتاي دۆلىتىگە ئىگىدارچىلىق قىلغان. 1640 - يىلدىن 1757 - يىللارغىچە ياركەنتنى مەركەز قىلغان ئۇيغۇر سەئىدىيە دۆلىتى مەۋجۇت بولۇپ تۇردى.

موشۇنداق دۆلەتلەرنى بەرپا قىلغان ئۇيغۇرلار بىزنىڭ ئېرامىزدىن ئىلگىرىلا ئۆزىنىڭ «سوغدى - ئۇيغۇر» يېزىقىغا ئىگە بولغان. قاراخانىلار دەۋرىدە «ئۇيغۇر يېزىقى» دەپ ئاتالغان يېزىقنى كەڭ ئىشلىتىپ قىلغان بولۇپ كۆلتېكىن، مويۇنچۇر خاتىرىلىرى بىلەن بۇددا نوملىرى، «ئوغۇزنامە»، «قوتادغۇ بىلىك»، «ئالتۇن يارۇق» ۋە باشقا نۇرغۇن ئەسەرلەر يادىكارلىقلار موشۇ خەتتە يېزىلغان. ئۇيغۇر قاراخانىلار دۆلىتى بىلەن چىڭگىزخان ئىمپېرىيەسى بۇ خەتنى ئۆزىنىڭ دۆلەت خېتى سۈپىتىدە قوللانغان.

ئۇيغۇرلاردىن ئوتتۇرا ئەسىرلەردىلا كومراجىۋا، سىڭقۇ سەلى، ئەلفارابى، مەھمۇت قەشقەرى، يۈسۈپ خاس ھاجىپ، ئەھمەت يۈكنەكى، رەب-غۇزى، لۇتفى، سەككاكى، ئاتايى، ناۋائى قاتارلىق دۇنياغا مەشھۇر ئالىم ۋە ئەدىبلەر چىققان.

ئۇيغۇرلار شامان، مانى، بۇددا دىنلىرىغا ئىشەنگەن. بۇ دىنلار-نىڭ ئاساسىي ئىبادەتخانىلىرى ھازىرغىچە ئۇيغۇرىستاندا ساقلانماقتا. مەسىلەن مىڭ ئۆي (مىڭ بۇت) مەدەنىيىتى دۇنياغا تونۇلغان. X - ئەسىردىن باشلاپ ھازىرغىچە ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلماقتا.

1759 - يىلى خىتاي مەنچىڭ ئىمپېرىيەسى ئۇيغۇر يېرىنى كېڭەيتىش مەقسىتىدە يېرىمىزنى بېسىۋالدى. ئۇيغۇرلار بۇ باسقۇنچىلىققا قارشى ئازادلىق ئۇرۇشى ئېلىپ بېرىپ، ئۆزىنىڭ قەشقەر ۋە غۇلجالاردا

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

مەركەز قىلغان ئىككى دۆلەتنى قۇردى. ئورۇس ئىمپېرىيىسى مەسىلىك ئوتتۇ-
را ئاسىيىدىكى تۈركىي دۆلەتلەرنى بېسىۋېلىشقا ماسلىشىپ خىتاي ئىمپېرىيىسى
1878-يىلى قانلىق قىرغىن ئېلىپ بېرىپ ئۇيغۇرىستاننى قايتا بېسىۋالدى.
خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىگە قارشى ئېلىپ بېرىلغان، 1932-يىلقى مىللىي
ئازادلىق ئىنقىلابى نەتىجىسىدە «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» دۆلىتى
ۋە 1944-يىلى ئىلى، تارباغاتاي ۋە ئالتاي ۋىلايەتلىرىدە پارتلىغان مىللىي
ئازادلىق ئىنقىلابى نەتىجىسىدە يانا «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى»
قۇرۇپ چىقىلدى. لېكىن بۇ ئىككى قېتىملىق مۇستەقىل ئۇيغۇر دۆلەتلىرىنى،
سوۋېت سوتسىيالىست جاھانگىرلىكى ئۆز مەقسىتى بىلەن خىتايلارغا تۇتۇپ
بەردى. شۇنىڭدىن باشلاپ ھازىرغىچە ئۇيغۇرىستان خىتايلار
ئاسارىتىدە قېلىپ كەلمەكتە.

خىتاي ئىمپېرىيىسى ئۇيغۇرىستاننى بېسىپ ئالغاندىن كېيىن 1884-يىلى
بۇ زېمىننى خىتايچە «شىنجاڭ» (يېڭى بېسىپ ئالغان يەر، ياكى يېڭى
چېگرا) دەپ ئاتىدى. بىراق بۇ نامنى ئۇيغۇرلار، ھەتتا چەتئەللىكلەرمۇ
قوبۇل قىلمىدى. ئۇيغۇرلار زېمىنىنىڭ ئەسلى نامى 1250-يىللاردا
«ئۇيغۇرىستان» دەپ ئاتالغانلىقىنى ھۆججەتلەر ئىسپاتلايدۇ.
«شىنجاڭ» دېگەن نام 1933-يىلدىن 1944-يىلغىچە قىسمەن سىياسىي
سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن قوللىنىشقا ئىگە بولغان، شىنجاڭ ـ شەرقىي ھاكىمىيىتى دەۋرىدە ئەمەلدىن
قالدى. ھازىرقى كوممۇنىستلار ھاكىمىيىتى دەۋرىدىمۇ خىتايلار رەسمىي
ھالدا «ئۇيغۇرىستان» دېگەن ئۆز نامىنى ئاتاشقا يول قويمىدى، بۇ زېمىننى «شىن-
جاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى» دېگەن نام بىلەن ئاتىدى. ھازىر (1990-
يىلدىن باشلاپ) ئۇيغۇر دېگەن سۆزنى يوقىتىش ئۈچۈن چىقىرىۋېتىش ئۈچۈن خىتايلار
«غەربىي چېگرا رايون» دەپ ئاتاشقا باشلىدى.

ئۇيغۇرلارنىڭ قېنى، تىلى، دىنى، ئۆرپ-ئادىتى، مەدەنىيىتى خىتايلار
بىلەن زادىلا ئوخشىمىغانلىقتىن، ئۇلارغا قارشى چوڭ-كىچىك 400 قېتىم
قوزغىلاڭ قىلدى. بىز ئۇيغۇرلار تۈركىي تىل سىستېمىسىدىكى خەلقلەرنىڭ
بىر قىسمى بولۇپ، تارىختىن بۇيان مۇسۇلمان دۇنياسىدىكى تۈركىي خەلقلەر بىلەن
ئىناق-ئىتتىپاق ياشاپ كەلدۇق. ھازىر مۇسۇلمان دۇنياسىدىكى تۈركىي خەلقلەرنىڭ
بارلىقى ئۆز مىللىي دۆلىتىگە ئىگە بولغان بىر ۋاقىتتا، ئۇيغۇرلار تېخىچە خىتاي
مۇستەملىكىچىلىكىدىن قۇتۇلالماي كەلمەكتە.

1949-يىلى خىتاي كوممۇنىستلىرى ئۇيغۇرىستانغا كىرگەندىن باشلاپ
ھازىرغىچە، ھاكىمىيەت ئورگانلىرىدا كېلىشتۈرۈلگەن ھوقۇق ھەقلىرى بىلەن
چەكلىمە سىياسىتىنى ئاساس قىلغان قورچاق ھۆكۈمەتنى ئىجارە تۇتۇپ.
كوممۇنىست خىتايلار يېڭى مۇستەملىكىچىلىكنى كۈچەيتىش ئۈچۈن
كوممۇنىزم ئىدىيىسىنى «ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش ئارمىيىسى» دېگەن نام
بىلەن قوللۇق سىياسىتىدە قالدى. ئۇ كىشىنىڭ ئورنى بىلەن سۆزلەشكەن!

شەرقىي تۈركىستاندە مىللىي ئىمارەتلەرنى تارقىتىۋەتتى. كوممۇنىستلار بۇ زېمىندىكى ھۆكۈمەتنىڭ بارلىق ئاپپاراتلىرىنى خىتايلار تۇتۇۋالدى. 1949-يىلدىن باشلاپ ھازىرغىچە «يەرلىك مىللەتچىلىككە ۋە بۆلگۈنچىلىككە قارشى» شوئار ئاستىدا ئىزچىل باستۇرۇش كامپانىيەلىرىنى يۈرگۈزۈپ، ئۇيغۇر مىللىي زىيالىيلىرى بىلەن تەنقىدلەپ قاتتىق مۇشتۇملارنى ئۆچ ئېلىش مەقسىتىدە جىسمانىي يوقاتتى. نۇرغۇنلار قاماققا ئېلىندى. ۋەتىنىنى تاشلاپ چەتئەللەرگە كېتىشكە مەجبۇر قىلىندى. ئۇيغۇرلارنى مىللىي مەسىلىدە يوقۇتۇش ئۈچۈن ئاسسىمىلاتسىيە سىياسىتىنى يۈرگۈزدى. ئېكسپانسىيە خاتا ئىقتىسادىي سىياسەتنى يۈرگۈزۈپ، قارىغۇ بولۇپ باقمىغان ئازاپلىغان، ئاچارچىلىق، زوراۋانلىق كەلتۈرۈپ قىرغىنچىلىقنى پەيدا قىلدى.

ئۇيغۇرىستاندا كوممۇنىست خىتايلار چىڭگىسخانلىقنى (III-VI-ئەسىر) «بۆلۈپ ئىدارە قىلىش» دېگەن سىياسەتنى «ئاپتونوم سىياسىتى» قىلىپ يۈرگۈزۈپ ئۇيغۇرىستاننى كۆپلىگەن كىچىك مىللىي تېرىتورىيەلەرگە بۆلۈۋەتتى. بۇلار بولسا ئۇيغۇرىستانغا XVIII-XIX-ئەسىرلەر ئىچىدە ھەرقايسى ۋەتەن بىلەن ئېقىپ كەلگەن خەلقلەر دۇر. ئۇيغۇرىستاننى «كۆپ مىللەتلىك يېرى» دەپ ئاتاپ، تېخى يېقىندىلا كۆچۈپ كەلگەن تۇڭگانلار، شىبە، داغۇر، سولاڭ، ئورۇس، تاتار، مانجۇ، خىتاي كەبى سانى ئىنتايىن ئاز بولغان خەلقلەرگە يەر بۆلۈپ بېرىپ، ئۇلارنى ئۇيغۇرلارغا قارشى قويدى.

1949-يىلى كوممۇنىست خىتايلار كەلگەندە، ئۇيغۇرلار ئومۇمىي ئاھالىنىڭ 77% نى، خىتايلار 2% نى، قالغان 11 مىللەت 21% نى تەشكىل قىلاتتى. ھازىر بولسا ئۇيغۇرلار 40% چۈشۈپ قېلىپ، خىتايلار 46% يەتتى. قالغان مىللەتلەر 14% نى تەشكىل قىلماقتا. مۇشۇ كۆپىيىۋاتقان خىتاي ئاھالىسى دېھقانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىققا مۇناسىپ يەرلەرنى ئىگىلىۋالدى. بۇ ئۆلكە بىلەن ئۇيغۇرىستاندىكى دەريا، كۆللەر قۇرۇپ كەتتى. تاغلار قاقاسلىققا ئايلاندى. سانائەت، كارخانىلار ھەم خىتايلار قولىغا ئۆتۈپ كەتتى، تاشقى ئالاقە بىلەن، چەتكە باشقۇرۇشمۇ ھوقۇقنى تارتىپ ئالدى. 1950-يىللاردا ئالىي ئوقۇش يۇرتلىرىدا ئۇيغۇر باللىرى 98% نى تەشكىل قىلغان بولسا، بۇ سان ھازىر 20% كە چۈشۈپ قالدى. (خىتاي باللىرى 80% نى ئىگىلىمەكتە) تەكلىماكان چۆلىدە ئېلىپ بېرىلغان ئاتوم سىناقلىرى يادرو بار تېلىتىش مىننىڭ تۈركىستاندا يوق. ئىسلام دىنىنى چەكلەپ قىلىش، دىنىي ئەربابلارنى يوقىتىش، ھەقىقىي دىنىي ئۆرپ-ئادەتلەرنى خانىۋەيران قىلىش ئۇلارنىڭ ئادەتتىكى ئىشى قالدى.

خىتايلار ۋە ئەمەلىيەتتە مىسسىيونېرلار ئىشلىتىۋاتقان ئۇيغۇر تارىخىنى مەجبۇرىي تېڭىشتۇرىدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆز تارىخىنى ئۆزى يېزىشىغا چەكلىدى. ھەتتا ئۇيغۇرلارنى «جوڭخۇا مىللىتى» (خىتاي مىللىتى) دەپ ئاتاشقا

باشلىدى.

بىزنىڭمۇ قەستىمىز ئۇيغۇرىستاندا مۇستەقىل دۆلىتىنى قۇرۇ-
شتىن ئىبارەت. مۇستەقىل دۆلەت بولۇشنىڭ ھەقىقىي تۈپتى ھەم
ئۇنىڭ ئەشەرات-ئىشارىتى تولۇق موجۇت دەپ ھېسابلايمىز. بىراق
خىتايلار مۇستەقىللىقچىلىكىنى سىياقلاپ قىلىشنى ئۇچۇرغۇندا لىمەك.
شىئار: قانۇن، دېموكراتىيە ۋە مىللەتلەرگە ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى
بەلگىلەش پىرىنسىپىنى رەت قىلماقتا. ئۇيغۇرىستاننى ئەزەلدىن
خىتاينىڭ بىرى دەپ جاكالىماقتا. خىتاي كابىنا قېتىلىرى دۇنيادا بىردىن-
بىر دىكتاتورا دۆلىتى بولۇپ، ئاز سانلىق مىللەتلەرگە قەستەن خىتاي
چولۇق مىللەت تېپىلىكىنى زورلاپ كۈزەتمەكتە. دېمەك بۇ ھالەتتە ئۇنىڭ بىلەن
بىر دۆلەت دائىرىسىدە بىللە ياشىشىمىز مۇمكىن ئەمەس.

خىتاي دۆلىتى زامانىۋى ھەربىي تېخنىكىدا ئىلگىرى بولغانلىقى ئۈچۈن،
مۇستەقىللىق ھەققىدىكى بىزنىڭ قولىمىزدىكى كۈچ-كۈرەش تۈگىشى
ئىمكانىيەتلىك يول قويمايدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن: قىرىق قېتىملىك بىرى خىتاي
دۆلىتىنىڭ پارچىلىنىشى دەرىجىسىدە بولۇپ كېلىشى ئاتقانا، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ
ھاكالەت تىلىك قىلالمايدىغان بىر تۈركۈم سىياسەتتە ئىنسانپەرۋەرلىكنى
بىزگە قارشى قويۇشى مۇمكىن. بۇ ھال ئۇيغۇر خەلقىنىڭ دۇنيادا
مىللەت بولۇپ تۇرمىشىدىن، ئۇنىڭ مۇنقەرزلىكى. زاتۇل ئەلبەقايۇز-
تۇتۇشىنى تېزلىتىشتۇر. دېمەك شۇنىڭ ئۈچۈن:

a بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتى بىزنىڭ خىتاي دۆلىتى
تەركىبىدىن چىقىپ، مۇستەقىل ئۇيغۇرىستان دۆلىتى بولۇپ
قۇرۇلۇشىمىز ئۈچۈن ھەممە قىسىمىنى تارار چىقىرىپ بەرسە؛

b بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتى خىتاي دۆلىتىنى ئىپپ-
لىشى، مۇستەقىل ئۇيغۇرىستان دۆلىتىنى قۇرۇش ھەققىدىكى
مۇراجىئىتىمىزنى بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ ھەممە
ئەزالىرىغا تارقىتىپ بەرسە.

مۇراجىئەتنى تەييارلاپ ئەۋەتكۈچىلەر:

1. ھاشىر ھاشىم ئوغلى ۋاھىدى [signature] — 1944-يىلقى مىللى ئازاتلىق ئىنقىلابىنىڭ قاتناشچىسى.

2. ئابدۇقادىر موسەيدۇللا ئوغلى [signature] ئىسرائىلى — 1944-يىلقى مىللى ئازاتلىق ئىنقىلابىنىڭ قاتناشچىسى.

3. ئانۇر راشىدىن ئوغلى [signature] ئەرشىدىنوف — 1944-يىلقى مىللى ئازاتلىق ئىنقىلابىنىڭ قاتناشچىسى.

ئادرېسى: قازاقىستان س س ر ئالمۇتا شەھىرى. 480057
ئەۋەزوف كوچىسى 122а: 1-كۋارتىرا.
تېلېفون: 44-51-11.

Каз ССР. г. Алма-Ата - 480057.
ул. Ауэзова 122а, кв. 1.
Вахидов Хашир Хашимович.
1990.11-1.

دەھمتوللا توركستانى شارقىلىق بىللە ياشاۋاتقان

ھەممە توركستانلىقلارغا

Мы, группа бывших участников национально-освободительного движения Уйгурстана 1944-1949 годов высылаем Вам копию своего обращения в Организацию Обьединенных Наций /текст обращения прилагается/.

Являясь представителями многострадального уйгурского народа- коренного народа Уйгурстана мы после оккупации этой страны китайскими захватчиками, в силу сложившихся там обстоятельств с 50-х до 60-х годов оказались в СССР.

Положение сейчас таково, что уйгурский народ, фактически лишен свободы, независимости. Этот народ, насчитывающий 6-7 миллионов человек оказался на обочине мировой цивилизации, находится на грани исчезновения как народ. Это положение усугубляется той политикой, которая проводилась и проводится в Китае в отношении так называемых национальных меньшинств, проживающих там. Проводится политика насильственной ассимиляции, в уродливой форме осуществляется неверная с точки зрения цивилизованного мира демографическая политика, нет условий для всестороннего и полного развития уйгуров как нации.

Ныне, когда все народы мира развивают свою экономику и культуру, и тогда, когда все тюркоязычные народы Советского Союза- казахи, киргизы, узбеки, туркмены, азербайджанцы, татары, башкиры и другие создали свои национальные государства, сейчас) провозглашают свой суверенитет, наш народ на самом деле лишен элементарных человеческих прав, которые были провозглашены в Декларации прав человека ООН.

Поэтому, мы убедительно просим Вас, ознакомившись с текстом обращения в ООН, через Ваших представителей в ООН оказать содействие и помощь в обретении уйгурским народом элементарных человеческих прав и своей национальной независимости и нормального развития как нации.

Члены лиги бывших участников
национально-освободительного движения 1944-1949 годов в Уйгурстане:

Х.Вахиди
Б. Аршидин
А. Ибрагими

Адрес:
Казахстан. г.Алма-Ата 480057
ул.Ауэзова 122-а кв 1
телефон: 44-51-11
Вахиди Хашир Хашими